

1.01

Darko Friš*, Gregor Jenuš,** Ana Šela***

Maribor med prevratom in senžermensko pogodbo: »Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!«****

IZVLEČEK

Avtorji v prispevku na podlagi ohranjenega arhivskega in časniškega gradiva ter na že obstoječi znanstveni literaturi predstavijo ključne dogodke v mestu Maribor, središčnem delu slovenske Štajerske, v prevratni dobi in prelomnem letu 1919. Le-to je bilo že od vsega začetka burno, saj so se v zgodovino kot prelomni zapisali že januarski dogodki, ki so prinesli zamenjavo zadnjega mariborskega župana avstrijske dobe Johanna Schmidererja z vladnim komisarjem Vilkom Pfeiferjem in množične demonstracije 27. januarja, ki so se v ljudskem spominu tudi po stoletju ohranile kot »krvava nedelja«, čeprav so se zgodile na ponedeljek, in so pomenile vrhunec naraščajočega nacionalnega trenja med slovenskim in nemškim prebivalstvom. Obravnavano leto je Maribor zaznamovalo z uradniškimi, ekonomskimi in političnimi spremembami, narodnostnimi trenji, boji za severno mejo, februarско »mariborsko pogodbo« in predvsem dolgo pričakovanim okrevanjem po koncu velike vojne.

Ključne besede: Maribor, leto 1919, prelomni dogodki, Johann Schmiderer, Vilko Pfeifer, narodna trenja, krvavi ponedeljek

* Dr., red. prof., Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor; darko.fris@um.si

** Dr., doc., Ministrstvo za kulturo, Arhiv Republike Slovenije, Sektor za varstvo arhivskega gradiva posebnih arhivov, Zvezdarska 1, SI-1002 Ljubljana; gregor.jenus@gov.si

*** Mag. prof. slovenskega jezika in književnosti in mag. prof. zgodovine, mlada raziskovalka, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor; ana.sela1@um.si

**** Članek je nastal v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, in v raziskavi v okviru projekta J6-9354: *Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države* (ID J6-9354), ki ga prav tako finančno podpira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

ABSTRACT

MARIBOR BETWEEN THE UPHEAVAL AND THE TREATY OF SAINT-GERMAIN: »FREEDOM AT LAST: MARIBOR BELONGS TO YUGOSLAVIA!«

Based on the preserved archival and newspaper materials as well as the existing scientific literature, the authors of the following contribution present the key events in the city of Maribor, the centre of the Slovenian province of Styria, in the decisive period and the pivotal year of 1919. This year was tumultuous ever since its beginning, as even the January events went down in history as momentous. They involved the replacement of the last Maribor mayor from the Austrian period Johann Schmiderer with Government Commissioner Vilko Pfeifer and the mass demonstrations on 27 January, which have been preserved in the people's memory for more than a century as "Bloody Sunday" (even though they took place on a Monday) and represented the culmination of the mounting national tensions between the Slovenian and the German population. In the year under consideration, the city of Maribor underwent bureaucratic, economic, and political changes and faced national tensions, the struggle for the northern border, the "Maribor Treaty" in February, as well as the eagerly anticipated recovery after the end of the Great War.

Keywords: Maribor, the year 1919, pivotal events, Johann Schmiderer, Vilko Pfeifer, national tensions, Bloody Monday

Namesto uvoda

Življenje na Spodnjem Štajerskem, še posebno v tako imenovanih »pranemških mestih«, kot so Maribor, Celje, Ptuj (in tudi drugih), so pred, med in tudi po veliki vojni zaznamovala nacionalna trenja med nemškim in slovenskim prebivalstvom. Če so do velike vojne bili Nemci tisti, ki so jim Slovenci očitali zatiranje, načrtno ponemčevanje in preprečevanje narodno-kulturnega razvoja, se je z njenim koncem in prevratnim obdobjem situacija obrnila. Naenkrat so se namreč nekdanji oblastniki, Nemci, znašli v položaju, ko so oblast, in to le stežka, morali prepustiti nekdanjim »tlačanom«. Javna podoba spodnještajerskih mest in trgov se je tako v le nekaj letih prevratne dobe povsem spremenila. Iz »pranemških« so nastala slovenska središča. To stanje je, kot je v svoji temeljni študiji o odnosih med Nemci in Slovenci na Spodnjem Štajerskem v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja z naslovom *Trdnjavski trikotnik*¹ ugotavljal

1 O tem več Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemecev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)* (Maribor: Obzorja, 1997), 9–19.

Janez Cvirn, med drugimi razlogi potrebno pripisati tudi dejstvu, da je »nemški značaj« spodnještajerskih mest in trgov bil le »navidezen« in je izviral iz nemškega občevalnega jezika kot zunanjega simbola vladajoče politične in gospodarske elite.²

Slovinci tega stanja niso več bili pripravljeni sprejemati. Če so Slovenci, tudi v Mariboru, ob začetku vélike vojne še javno izražali zvestobo cesarju in očetnjavi, se je s trajanjem vojne to vzdušje spremenilo in se je sprevrglo v odkrito zahtevanje pravic po narodni avtonomiji. Slednje se je zgodilo v trenutku ponovne obnovitve parlamentarnega življenja, ki ga je cesar Karel dopustil na pomlad 1917. Izhajajoč iz izgub in žrtev, ki so jih jugoslovanski narodi monarhije pustili v vojni za potrebe zaščite države, so pričakovali, da bo krona njihovo lojalnost nagradila. 30. maja 1917 so južni Slovani, zbrani v *Jugoslovanskem klubu* na zasedanju državnega zbora, izrazili svojo zahtevo po notranjem preoblikovanju habsburške monarhije.³ Na Spodnjem Štajerskem, kot tudi v drugih slovenskih deželah, je tako imenovana *Majniška deklaracija* sprožila deklaracijsko gibanje, ki je nakazovalo, da se je s politično zahtevo uveljavitve narodne avtonomije poistovetilo tudi civilno prebivalstvo.⁴ Vse bolj je postajalo jasno, da prihodnosti ne bodo iskali v skupni habsburški, marveč samostojni jugoslovanski državi. Spodnještajerski Nemci so to zahtevo označili kot izdajo in dokončen dokaz, da so se Slovenci poenotili z zunanjim sovražnikom. Zlasti mariborski Nemci so hiteli dokazovati, da je mesto nemško in da ga brez boja Slovincem ne bodo prepustili.⁵ Konec vélike vojne je Slovincem prinesel nove možnosti in priložnosti. Vendar: nove priložnosti zmeraj prinesejo tudi nove izzive in točno pred temi se je središče Spodnje Štajerske, še zlasti mesto Maribor, znašlo že povsem na začetku obravnavanega leta. Med prevratnimi dogodki leta 1918 in podpisom Senžermenske pogodbe septembra 1919 sta namreč Maribor in Spodnja Štajerska bila postavljena v fokus mednarodne javnosti.

Glavni vir za pregled dogajanja v Mariboru po prevratu so seje mestnega sosveta, ki (še posebej za leto 1919) dajejo vpogled v preoblikovanje občine in občinskih poslov iz nemških v slovenske roke, ki jih hrani Pokrajinski Arhiv Maribor v fondu Mestne občine Maribor. Omenjeno leto je namreč leto procesa preoblikovanja občine in občinskih poslov iz nemških v slovenske. Od leta 1867 (takrat je zadnji slovenski svetnik zapustil mestni zastop) pa vse do obravnavanega leta je bil mestni svet izključno v nemških rokah.⁶ 2. januarja 1919 je prišlo do predaje občinskih poslov prvemu slovenskemu vladnemu komisarju, Vilku Pfeiferju, prva slavnostna slovenska

2 Ibidem.

3 O tem več Feliks Bister, *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918* (Dunaj: Böhlau, 1995), 217–21. Feliks Bister, »Delovanje dr. Antona Korošca od Majniške deklaracije do 1. 12. 1918,« *Zgodovinski časopis*, št. 1 (1990): 73–90.

4 O tem več Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)* (Maribor: Založba Pivec, 2017).

5 O tem več Gregor Jenuš, »Slovinci in velika vojna (1914–1918). Slovenska razdvojenost med zvestobo cesarju in željo po narodni avtonomiji,« *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015): 301–20. Gregor Jenuš, »Iskanje identitete – mariborsko politično življenje med obema vojnama,« *Studia Historica Slovenica* 14, št. 2–3 (2014): 395–416.

6 O tem več Cvirn, *Trdnjaviški trikotnik*. Prim. Filip Čuček, *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017).

seja pa se je odvijala šele 2. junija. V letu 1919 se je zvrstilo 9 sej, vsak mesec od junija naprej (razen v decembru) dve – na začetku in ob koncu meseca. Za čimbolj pristen oris zgodovinskega duha so pri analizi dogodkov pomembni tudi takrat izhajajoči slovenski in nemški časniki.⁷ Zaradi naraščanja narodnostnih trenj je pri uporabi časnikov seveda potrebna kritična distanca in pazljivost na obeh straneh. Predvsem nemški so namreč skušali prikazovati in dokazovati nemški značaj mesta in poudarjali, da so Slovenci tako visoko stopnjo razvoja dosegli zgolj z nemško pomočjo. Slovenski časniki so medtem želeli dokazati nasprotno in poudarjali stoletja zatiranja slovenske kulture s strani nemške oblasti.⁸ Zavedati se moramo, da ključni problem obravnavanja teme Maribora in Spodnje Štajerske v prvi polovici 20. stoletja, ko je bila politična in kulturna zgodovina mesta tesno povezana z Nemci, temelji na nacionalnih trenjih in konfliktu identitete. Nacionalna struktura spodnještajerskih mest je po prvi svetovni vojni namreč postala eno ključnih vprašanj odnosov med novonastalima državama Republiko nemško Avstrijo ter Kraljevino SHS. Perspektiva oziroma gledišče dogajanja tistega časa je tako izjemnega pomena.

V zadnjem času je izšlo tudi precej znanstvene literature na temo Maribora pred drugo svetovno vojno, predvsem izstopa monografija *Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: Mariborski župani 1850–1941*. Zanimariti vsekakor ne gre tudi prispevkov mariborskega zgodovinarja in poznavalca zgodovine Maribora Bruna Hartmana, pa tudi Gregorja Jenuša, ki se je že v svoji doktorski disertaciji ukvarjal z mariborskimi Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.⁹ O razmerah v Mariboru med letoma 1919 do 1921 je obsežno diplomsko delo napisala Mojca Zadavec.¹⁰ Izjemno pomembno analizo mariborskega ali štajerskega vprašanja po prelomu pa nam prinesejo tudi prispevki Andreja Rahtena, ki se je v zadnjem času posvetil analizi dogajanj slovenskega boja za severno mejo v luči dogodkov na pariški mirovni konferenci.¹¹

Z ustanovitvijo Narodnega sveta za Slovenijo in Istro (Narodni svet) 16. in 17. avgusta 1918 v Ljubljani je slovenska narodna politika že leto pred obravnavanim stopila na pot ločitve od Avstrije. S tem je avstrijska oblast začela odmirati kot suverena oblast, slovenska oblast, ki so jo izvrševali Narodni svet in njemu podrejeni organi, pa je bila vsak dan bolj in bolj učinkovita. Z naraščanjem narodnostnih konfliktov so Slovence v skupni habsburški državi vse bolj obravnavali kot državljane drugega reda, kot srbofile in izdajalce. Ti pa so svojo prihodnost raje iskali v »lastni«¹² državi.¹² 29. oktobra 1918 so proslavili ločitev Slovencev, ki so do tedaj živeli v habsburški monarhiji, od Avstrije in nastanek samostojne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Tako

7 V prispevku so uporabljeni slovenski časniki (*Straža, Slovenski narod, Slovenec, Slovenski gospodar, Večerni list, Male novice, Jugoslavija*) in nemški časniki (*Marburger Zeitung, Deutsche Wacht in Cillier Zeitung*).

8 Prim. Cvirn, *Trdnjanski trikotnik*, 9–19.

9 Gregor Jenuš, »Mariborski Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev« (doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, 2011).

10 Mojca Zadavec, »Mestna občina Mariborska 1919–1921« (diplomsko delo, Univerza v Mariboru, 2011).

11 Andrej Rahten, *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita* (Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020).

12 Stefan Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19,« *Die Kärntner Landsmannschaft*, zv. 9–10 (2000): 56.

se je konec oktobra tudi v Mariboru pričel odvijati usodni preobrat, ki je spremenil podobo mesta.¹³ Narodni svet za Štajersko je na svoji že na 2. seji 12. oktobra 1918 izdal resolucijo: »Zahtevamo kot sestavni del države SHS vse ozemlje dosedanje krovine Štajerske, kjer je prebivalo skozi zadnja stoletja slovensko ljudstvo, brez ozira na delno, vsled sistema umetno povzročeno ponemčenje navideznih jezikovnih otokov Maribor, Marnberga, Celja, Ptuj, Radgone in drugih, ki tvorijo v sled svojega značaja kot pomembna središča svojega slovenskega kmečkenga okoliša neločljiv slovenske zemlje. Narodnim manjšinam pa zagotovi zakonito varstvo.«¹⁴ V Mariboru se je na dan razglasitve jugoslovanske države po eni strani širila prešernost Slovencev, po drugi strani pa zaskrbljenost Nemcev.¹⁵ Slovenci, na čelu z generalom Rudolfom Maistrom, so novembra 1918 prevzeli vojaško oblast nad Mariborom pri tem pa naleteli na nemalo težav, tako s strani avstrijske (nemške), kot tudi slovenske politike. Uverturo januarskemu mariborskemu prevratu je tako dalo politično prerekanje med Republiko nemško Avstrijo¹⁶ in Narodno vlade SHS v Ljubljani konec 1918 glede razmejitve Štajerske in lastništva njenih domnevno »pra-nemških« mest.¹⁷ Ljubljanska Narodna vlada se je pri tem »izneverila« svojim štajerskim rojakom in iz svojih rok izpustila odlično priložnost, da bi si zagotovila popolno nadoblast nad Spodnjo Štajersko, saj je končno rešitev iskala na bližajoči se mirovni konferenci v Parizu.¹⁸

Po Maistrovi razorožitvi mariborske nemške zelene garde 23. novembra 1918 je tudi slovenska politika izpustila zgodovinsko priložnost, da bi zasedla narodnostno mejo na Spodnjem Štajerskem in posegla tudi na Koroško ter prodrla vse do Celovca. Konec novembra 1918 je Štajersko obmejno poveljstvo SHS v Mariboru

-
- 13 Nemška politika je vse od obnove ustavnega življenja v Avstriji (in začetega procesa nacionalnega oblikovanja) skušala dokazovati, da je Maribor in tudi širše območje Spodnje Štajerske nemško ozemlje. Pri tem se je opirala tudi na poskuse »znanstvenega« dokazovanja teh trditvev in navajala ugotovitve štajerskega zgodovinarja Rudolfa Gustava Puffa, ki je za predmarčno obdobje (ko nacionalnega gibanja sploh še ni! – op. a.) trdil, da je »Maribor popolnoma nemško mesto« sredi popolnoma slovenskega podeželja. Proti takšnim trditvam je nastopil slovenski častnik *Straža*, ki je objavil vrsto člankov, v katerih je podvomil v Puffove trditve. Slovenci in jugoslovanski pravnik Gregor Žerjav pa je v študiji *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta?* poskušal dokazovati zgodovinske, geografske, jezikovne in tudi statistične podatke, ki so govorili v prid slovenskemu prebivalstvu in so torej nasprotovale nemški propagandi. »Čigav je Maribor (I),« *Straža*, 11. 10. 1918, 1. »Čigav je Maribor (II),« *Straža*, 14. 10. 1918, 1. Gl. tudi Rudolf Gustav Puff, *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte, Band II* (Graz: Druck und Papier von den Andr. Leykam'schen Erben, 1848), 56. Gregor Žerjav, *Ali so Ptuj, Celje, Maribor res nemška mesta? Nekoliko odgovora ptujskim, celjskim in mariborskim očetom ter nekaj statističnega orožja slov. podložnikom »nemških trdnjav«* (Ljubljana: Narodna tiskarna, 1918), 3. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*, 11.
- 14 PAM, fond Mestna občina Maribor, Zbirka prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem (1887–1920), Narodni svet. Odsek za Štajersko, 2. seja 12. 10. 1918. »Narodni svet za Štajersko,« *Straža*, 18. 10. 1918, 3.
- 15 Boštjan Zajšek, »Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti! – mariborski Nemci v letu 1918,« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 48. Jurij Perovšek, »Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918,« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 334.
- 16 »Die Nationalversammlung über die Grenzen Deutschösterreichs,« *Marburger Zeitung*, 16. 11. 1918, 2. »Zum deutsch – österreichischen Staate gehörig,« *Marburger Zeitung*, 19. 11. 1918, 2. Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19,« 57, 58.
- 17 O pomenu in položaju domnevno pra-nemških mest (Maribor, Celje, Ptuj) na Spodnjem Štajerskem in avstrijski dobi gl. Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*. *Marburg, deutsche Stadt im Süden* (Graz: Reichspropagandaamt Steiermark, 1941), 11. Jurij Perovšek, »Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodnozgodovinski pomen,« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 379, 380.
- 18 Gregor Jenuš, »General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni« (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018) [elektronski vir].

pod Maistrovim vodstvom razpolagalo že s 4000 možmi;¹⁹ vsekakor zavidljivo število vojakov, ki je Maistru dajalo razlog za samozavesten nastop. S svojo mariborsko zmago je Maister zlomil moralo nemško-avstrijskih čet, ki so pričele množično zapuščati Spodnjo Štajersko in se umikati severno od Lipnice. 27. novembra 1918 je prišlo do podpisa razmejitvene pogodbe,²⁰ ki sta jo podpisala poveljnik Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru, general Rudolf Maister, in pooblaščenec nemško-avstrijskega Odbora za javno blaginjo [nem. *Wohlfahrtsausschuss*]²¹ in polkovnik graške vojne komande, polkovnik Rudolf Passy. Določeno je bilo, da bosta Cmurek in Radgona ter proga Špilje – Radgona pod slovenskim nadzorom. Po tej pogodbi pa je imelo slovensko vojaštvo pravico zavzeti tudi več krajev na Koroškem, da bi obvarovalo prebivalstvo pred izgredi. Pogodba ni imela namena razreševati mejnega vprašanja, predstavljala pa naj bi izhodišče demarkacijske črte med sprtima stranema na Štajerskem in Koroškem ter jima stranema zagotovila prepotraben mir.²²

Polkovnik Passy je priznal Maistrovo premoč in mu prepustil ozemlja na območju narodne meje. Iz brzojavk, ki sta si jih izmenjala dunajska in ljubljanska vlada, je razvidno, da uradna politika nad sklenjenim dogovorom ni bila navdušena.²³ Dunajski Državni urad za zunanje zadeve [nem. *Staatsamt für Äusseres*] je po prejetju pogodbe 28. novembra ostro protestiral pri ljubljanski narodni vladi, saj podpisnika nista imela pooblastil za sklenitev kakršnih koli dogovorov, hkrati pa so jugoslovanske čete neupravičeno vkorakale v Špilje in Radgono.²⁴ Zaplet je na avstrijski strani, kot lahko razberemo iz poročanja nemškega časnika *Marburger Zeitung*, bil globlji. Samovoljo graške deželne vlade in podpisnikov za Republiko nemško Avstrijo skrajno neugodne pogodbe so namreč v časniku označili za škandalozno početje in izdajstvo. Graška deželna vlada naj bi se namreč zaradi lastne koristi odpovedala delu avstrijskega teritorija v prid Slovincem.²⁵ A avstrijska stran je imela srečo. Ljubljanska Narodna vlada

19 Janez Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919* (Ljubljana: Prešernova družba, 1990), 62, 63. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 118.

20 SI AS 1193, t. e. 20, Razmejitvena pogodba, ki sta jo 27. novembra 1918 v Mariboru podpisala poveljnik Štajerskega obmejnega poveljstva SHS v Mariboru, general Rudolf Maister, in pooblaščenec nemško-avstrijskega Odbora za javno blaginjo in polkovnik graške vojne komande, polkovnik Rudolf Passy, 1–3.

21 Odbor za javno blaginjo [nem. *Wohlfahrtsausschuss*] ustanovijo 20. 10. 1918 v graškem Hotelu »Erzherzog Johann«. Sestavljen je bil iz predstavnikov politike, gospodarstva, kmetijstva in delavstva. Ustanovljen kot odgovor slovenskemu štajerskemu narodnemu svetu naj bi do vzpostavitve nemško-avstrijske oblasti skrbel za varnost in celovitost kronovine Štajerske, zagotavljal javni red in mir, predvsem pa varoval meje v narodnostno mešanih območjih. – Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19«, 57.

22 Jenuš, »General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovincem po veliki vojni«. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 77.

23 SI AS 60, št. 9, Brzojavka dunajskega Državnega urada za zunanje zadeve glede nestrinjanja z doseženim dogovorom. 28. 11. 1918.

Gl. tudi Jenuš, »General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovincem po veliki vojni«. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 77.

24 »Die Vorgänge in der Untersteiermark. Sonderbares Verhalten in Graz«, *Marburger Zeitung*, 1. 12. 1918, 1.

25 »Der Grazer Skandal«, *Marburger Zeitung*, 2. 12. 1918, 2.

Graška deželna vlada in Odbor za javno blaginjo sta bila deležna kritik, da sta se odpovedala skoraj eni tretjini Kronovine Štajerske, za kar naj ne bi bilo potrebe, saj bi z na Spodnjem Štajerskem navzočimi vojaškimi odredi lahko ustavili Maistrovo napredovanje. Čeprav je Maistrova vojaška akcija bila dobro načrtovana, je k njenemu uspehu v veliki meri prispevalo dejstvo, da so nemško-avstrijski odredi pričeli zapuščati svoje položaje in z vlaki bežati proti Gradcu. V odzivih na dogajanje je mogoče razbrati, da je zlasti med osrednjimi dunajskimi krogi

pod vodstvom Lovra Pogačnika je 29. novembra Dunaju namreč odgovorila, da predmetne pogodbe ne bo ratificirala, da pa predlaga, da se dosežen dogovor vzame za osnovo načrtovanih pogajanj.²⁶ Prav tako se je ograževala od Maistrovih dejanj, ki naj bi s svojimi samovoljnimi dejanji v nemško-slovenskih odnosih prej povzročal hudo kri, kot pomiritev.²⁷

Maribor je tako ostal v primežu dvojne oblasti; vojaška je ostajala v rokah generala Rudolfa Maistra, medtem ko je civilno in politično ohranil nemški mestni svet pod vodstvom zadnjega mariborskega župana avstrijske dobe Johanna Schmidererja, čigar čas na čelu mesta Maribor se je počasi iztekal.²⁸

Januarski prevrat: V mestu je vse mirno.²⁹

V četrtek, 2. januarja, je funkcijo vladnega komisarja za mesto Maribor tudi uradno prevzel Vilko Pfeifer. Z delom vladnega komisarja že imel izkušnje, saj je pred tem že zasedal funkcijo mestnega komisarja v Krškem.³⁰ V občinah Slovenske Štajerske, kjer so imeli Nemci svoje župane, so ti prišli do položajev le s pomočjo davčno razrednega občinskega volilnega reda, torej s svojo gospodarsko močjo. Z izgubo županstev so Nemci izgubili važne politične postojanke, ki so jim zagotavljale politični primat.³¹ Za omenjeno funkcijo je Pfeifer sicer imenovan že 13. (ali po nekaterih virih³² 16.) decembra 1918 na 33. seji Narodne vlade takrat že Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev. 22. decembra je Vilko Pfeifer prišel v Maribor na sestanek z Rudolfom Maistrom, da bi se dogovorila o uradnem prevzemu oblasti nad mariborsko občinsko upravo. Za datum je bil določen šele 2. januar 1919. Pisno je bil o tem obveščen tudi tedanji župan Johann Schmiderer.³³ Razlog, zakaj je trajalo nekoliko dlje, je najbrž bil v birokraciji

prevladovalo mnenje, da bi se Maistru lahko zoperstavili in počakali na okrepitev. Gradec se je v odgovor na kritike branil s trditvami, da je bila situacija v deželi kaotična, prebivalstvo ni imelo zagotovljene preskrbe, oziroma je ta v veliki meri bila odvisna od predelov pod jugoslovansko oblastjo. Podobno kot dunajska vlada se je tako tudi graška zatekala k protestom pri ljubljanski slovenski vladi. – Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19« 58.

- 26 SI AS 60, št. 9, Brzjavka Lovra Pogačnika dunajskemu Državnemu uradu za zunanje zadeve glede zavrnitve pogodbe. 29. 11. 1918.
- 27 Lovro Pogačnik je bil nad Maistrovo samovoljo očitno nejevoljen. V zapisniku 26. seje ljubljanske narodne vlade z dne 30. novembra lahko namreč beremo njegov oster odziv, v katerem je zahteval, da se je generala Maistra poučilo, da je bil njegov delokrog strogo vojaški, in da ni imel nikakršnih pooblastil, da bi samovoljno sklepal kakršne koli politične pogodbe z Republiko nemško Avstrijo. – Peter Ribnikar, *Sejni zapiski narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželni vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb 1919* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije 1998), 110 (Zapisnik 26. seje, 30. 1. 1918).
- 28 Gregor Jenuš, »Ljubi Bog, kako varovati, cesar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!«, Johan Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe,« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 901–27.
- 29 »Jugoslavija. Mariborska občina v slovenskih rokah,« *Slovenec*, 3. 1. 1919, 1.
- 30 Gregor Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920,« v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: Mariborski župani 1850–1941*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2018).
- 31 Lojze Ude, »Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918/19,« *Zgodovinski časopis* 15 (1961): 107.
- 32 Npr. PAM, fond Mestna občina Maribor, Zbirka prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem (1887–1920), š. 1, spis 49, Odgovori na Maistrovo anketo, Pfeifer, Vilko, vladni komisar za mesto Maribor.
- 33 Rudolf Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru dne 2. januarja,« *Kronika slovenskih mest* 1, št. 1 (1934): 228.

– celoten mariborski uradniški aparat je bil v rokah nemških prebivalcev mesta. Tako je bilo potrebno najti in za občinske posle usposobiti dovoljše število Slovencev. 1. januarja sta se Pfeifer in Maister znova sestala in se dogovorila, da bo predaja potekala prihodnji dan ob 11. uri. Tako se je tudi zgodilo.³⁴

Župan Johann Schmiderer, nato Franc Bernhard in Kristof Futter kot mestna svetnika, magistratna uradnika dr. Ralf Valentin in Emil Url, poslanca Henrik Wastian in dr. Josip Schinner so 2. januarja 1919 »/.../ ob 11. uri dopoldan po navodilu Narodne vlade SHS v Ljubljani iz 19. decembra 1918« na Mestni občini Maribor sprejeli generala Rudolfa Maistra skupaj z bodočim vladnim komisarjem dr. Vilkom Pfeiferjem, vodjo okrajnega glavarstva v Mariboru dr. Srečka Lajnsiča, polkovnika Antona Koserja, dr. Ivana Senekoviča, ki je bil policijski komisar, ter kot zastopnika Narodnega sveta v Mariboru dr. Frana Rosino in Frana Žebota.³⁵

»Občinski svet avtonomnega mesta Maribor so danes razpustili. Slednje smo morali sprejeti. Svojega stališča nismo mogli izraziti,«³⁶ so povzemali mariborskega župana Johanna Schmidererja v nemškemu časniku *Marburger Zeitung*. Srečko Lajnsič je kot pooblaščenec Narodne vlade pozval tedanjega župana k mirni izročitvi mestne oblasti dr. Vilku Pfeiferju. »Gospod dr. Schmiderer, cenjeni navzoči! Prišel sem kot pooblaščenec Narodne vlade SHS v Ljubljani, z naznanilom, da je razpuščen mestni svet mesta Maribor, ker se je izjavil za pripadnost mesta Maribor k Nemški Avstriji. Pozivam Vas, dr. Schmiderer, da izročite županske posle dr. Vilku Pfeiferju, ki Vam ga predstavljam kot novoimenovanega vladnega komisarja za mesto Maribor. Pozivam Vas, da se izročite posli mirno in redno, ker bi se drugače morala rabiti sila.«³⁷

Schmiderer se je sprva upiral in zahteval, naj Pfeifer prizanese tedanjemu nemškemu aparatu in ga pusti pri miru,³⁸ a se je ob pogledu na Rudolfa Maistra »/.../ stari nemški župan s solzami v očeh vdal neizogibni usodi« in izročil vse občinske posle in se dokončno poslovil. »V mestu je vse mirno«, je v komentarju na dogajanje ob slovenskem prevzemu politične oblasti zapisal časnik *Slovenec*.³⁹ Pa vendar, ali je temu res bilo tako?

Z dovoljenjem Vilka Pfeiferja je 2. januarja potekala še zadnja seja mariborskega nemškega občinskega sveta, kjer se je Schmiderer poslovil od svojih svetovalcev. »Zahvaljujem se Vam za Vaše zvesto sodelovanje, ki ste ga opravljali. Moje županovanje mi je prineslo marsikateri lep trenutek. Z veseljem sem opravljal svoje delo, ker sem imel podporo meščanov, ki so me obdajali. Bilo mi je v veselje načelovati prebivalstvu Maribora, ki se mu zahvaljujem za zaupanje v dobrih in v slabih časih. Zastopali smo dobro, prijazno mesto, ki ga označuje nemški duh, ki bo živel tudi v prihodnosti.«⁴⁰

34 PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, Zapisnik prevzema občinske uprave, 2. 1. 1919, 1.

35 PAM, fond Mestna občina Maribor, ovoj Sejni spisi, Zapisnik prevzema občinske uprave, 2. januar 1919, 1. »Die Auflösung der Staatgemeindevetretung Marburg,« *Marburger Zeitung*, 4. 1. 1919, 2.

36 »Zgodovinski dan v Mariboru,« *Straža*, 3. 1. 1919, 1.

37 »Die Auflösung der Stadtgemeindevetretung Marburg,« *Marburger Zeitung*, 4. 1. 1919, 2.

38 »Mariborski občinski svet razpuščen,« *Slovenski narod*, 3. 1. 1919, 1.

39 »Jugoslavija. Mariborska občina v slovenskih rokah,« *Slovenec*, 3. 1. 1919, 1.

40 PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, Zapisnik prevzema občinske uprave.

Schmiderer pa je vendarle tudi oporekal novemu vladnemu komisarju in kot župan nemško-avstrijskega mesta Maribor protestiral proti jugoslovanskemu »nasilju«. »Kot župan nemško-avstrijskega mesta Maribor izražam v okviru svobodno izvoljenega občinskega zastopstva ugovor na zahtevo [da preda oblast op. a.] in izjavljam, da ji bom sledil le zaradi zagrožene uporabe sile.«⁴¹ *Marburger Zeitung* je povzemala Schmidererjev protokol predaje poslov, v katerem je odrekel legitimnost oblastnih struktur SHS in kot edino legitimno oblast spoštoval graški deželni zbor oziroma nemško-avstrijsko vlado na Dunaju. Ponovno je spomnil na izjavo, ki jo je mariborski nemški mestni svet sklenil na seji 30. oktobra 1918 glede pripadnosti Maribora Republiki nemški Avstriji.⁴² V tej izjavi se je mestna občina zapisala: »Mesto Maribor leži na pra-nemškem poselitvenem prostoru in ima od leta 1243 neprekinjene nemške mestne pravice. Njegovo prebivalstvo pripada, z izjemno majhne slovenske manjšine, nemškemu narodu in je povezano z nemškim jezikovnim prostorom / ... / Svobodno izvoljeno mestno zastopstvo nemškega mesta Maribor, izhajajoč iz manifesta samoodločbe narodov predsednika Wilsona, razglaša, da mesto Maribor in njegova gospodarska okolica predstavljata del novonastale nemško-avstrijske države. Slovenskim prebivalcem mesta bo, z ozirom na manifest predsednika Wilsona, omogočeno svobodno gospodarsko in narodno delovanje.«⁴³

Srečko Lajnšič je kot pooblaščenec Narodne vlade SHS v Ljubljani poudaril, da je prav ta izjava bila eden izmed povodov, da se je nemško mestno zastopstvo razpustilo, saj je obstajal utemeljen sum, da je delovalo proti volji Kraljevine SHS.⁴⁴ Schmiderer je vztrajal, da je sklep mestne občine bil pravnomočen in se skliceval na popis prebivalstva iz leta 1910 in na dejstvo, da je večinsko prebivalstvo Maribora bilo nemško. Skliceval se je na statistične podatke in navajal, da je bilo leta 1910 ugotovljeno, da je v Mariboru živelo 27.994 prebivalcev, od katerih se jih je kar 22.663 izreklo za nemški govorni jezik, medtem ko jih je slovenščino navedlo le 3.623.⁴⁵ S tem je *Narodni svet za Štajersko* kot tudi *Narodno vlado SHS v Ljubljani* obtožil, da sta ravnala proti volji večinskega prebivalstva. Prav tako se je Schmiderer skliceval na dogovor, ki je bil dosežen 23. novembra 1918 ob razorožitvi mariborskih nemških vojaških enot Schutzwehr, ki je predvideval, da naj ne bi prihajalo do posegov v delovanje avtonomnega mestnega zastopstva. Lajnšič je Schmidererjev protest označil kot neutemeljen, saj naj bi »četudi je predhodno prišlo do dogovorov, sklenjenih z generalom Maistrom ali drugimi posamezniki Narodne vlade SHS v Ljubljani, slednji bili ukinjeni s sklepom Narodne vlade SHS z dne 19. decembra 1918.«⁴⁶

41 Ibidem.

42 Ibid.

43 PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, seja mestnega sosveta, 30. oktober 1918, razglas mestnega sveta Maribor. PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba, Entschliesung, brez datuma, 12pr/1918.

44 Ude, »Boj za Maribor in štajersko Podravje v letu 1918–1919,« 121, 122.

45 »Die Auflösung der Staatgemeindevretretung Marburg,« *Marburger Zeitung*, 4. 1. 1919, 2.

46 Ibid. PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, Zapisnik prevzema občinske uprave, 3. Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru,« 228.

Marburger Zeitung, ki je zapisnik zadnje »nemške« seje objavljal v celoti, je razkril, da je predaji oblasti Slovincem ni nasprotoval le odstavljani župan Schmiderer, ampak tudi drugi člani mestne elite. Podžupan Karel Nasko in deželni poslanec Wilhelm Suppanz sta protestirala in izpostavila, da bo mestna občina vložila protest zoper slovensko oblast vladi na Dunaju. Suppanz je poudaril, da je za njih »/.../ dr. Schmiderer še vedno ostajal župan in bo ta protest prenesel vladi Nemške Avstrije.« Vladni komisar Pfeifer njegovega protesta seveda ni mogel preprečiti, je pa opozoril na to, da protest ne bo imel uradnega občinskega pečata.⁴⁷ V časniku *Marburger Zeitung* so poročali, da naj bi zaradi zagrožene nemške protestne note jugoslovanska oblast nekatere predstavnike nekdanje mariborske občinske oblasti isto popoldne (domnevno ob 16. uri) ponovno povabila v Rotovž in nanje izvajala pritiske. Zapisali so tudi, da naj ne bi bili navzoči vsi člani, ker naj bi nekateri bili zaprti kot talci.⁴⁸

Pred magistratom se je zbrala množica občinstva, ki je čakala na razplet zgodovinskega dogodka.⁴⁹ Vilko Pfeifer je za mariborsko prebivalstvo izdal še dvojezični oklic, kjer je pojasnil dogajanje, prebivalce obvestil o prevzemu vodstva mestnega magistrata in obljubil, da bo po najboljših močeh skušal zadovoljiti željam in potrebam prebivalstva.⁵⁰ »Narodna vlada SHS v Ljubljani je razpustila občinski svet mesta Maribora, ker se ni podvrgel ukrepom odnosno avtoriteti države SHS, in je Narodna vlada SHS mene imenovala vladnim komisarjem z nalogo, da začasno prevzamem in vodim posle mariborskega občinskega sveta. Prevzel sem danes vodstvo mestnega magistrata v Mariboru. O tem obveščam prebivalstvo mesta Maribora s pristavkom, da bom po najboljših močeh skušal zadostiti željam in potrebam prebivalstva in se tudi nadejam, da mi bo prebivalstvo brez razlike na stranke in narodnost v svojem lastnem interesu pomagalo in zaupalo, in elemente, ki bi hoteli redno uradovanje ovirati, zavračalo.«⁵¹ To obvestilo je bilo med drugim tudi prvo slovensko (dvojezično) objavljeno besedilo v vsenemškem časopisu *Marburger Zeitung*,⁵² čeprav so slovensko ime Maribor trmasto preimenovali Marburg in pojasnili, da se je prevrat zgodil pod jugoslovanskim pritiskom.⁵³

7. januarja ob 10. uri je prišlo tudi do uradne predaje poslov na Mariborskem okrajnem zastopu. Okrajni glavar dr. Lajnsič je skupaj s Feliksom Robičem in z Josipom Leskovarjem⁵⁴ prebral odlok o spremembi, s čimer se je vzpostavilo slovensko uradovanje s slovenskim jezikom – 21. januarja je tako v slovenščini že potekala prva seja.⁵⁵ V časniku *Marburger Zeitung* so citirali Vilka Pfeiferja, ki je ob prevzemu oblasti izpostavil, da bo deloval v dobrobit vseh prebivalcev mesta in jih je povabil, da

47 »Die Auflösung der Staatgemeindevretung Marburg,« *Marburger Zeitung*, 4. 1. 1919, 2.

48 Ibid..

49 »Zgodovinski dan v Mariboru,« *Straža*, 3. 1. 1919, 1.

50 »Oklic mariborskega vladnega komisarja,« *Straža*, 3. 1. 1919, 1.

51 »An die Bevölkerung der Stadt Marburg! || Prebivalstvu mesta Maribor!,« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 1. Gl. tudi: Maister, »Prevzem mestne uprave v Mariboru,« 229.

52 »An die Bevölkerung der Stadt Marburg! || Prebivalstvu mesta Maribor!,« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 1.

53 »Gemeindevretung aufgelöst,« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 2.

54 »Mariborsko občinsko upravo prevzel gerent,« *Slovenec*, 7. 1. 1919, 2.

55 »Mariborski okrajni zastop v slovenskih rokah,« *Slovenski narod*, 23. 1. 1919, 2.

mu pri oblikovanju občinske politike pomagajo. Časnik je opozoril, da je z odstavitvijo nemške oblasti Pfeifer prevzel ne le njene pravice, ampak tudi dolžnosti. Mestno prebivalstvo naj bi tako z občino sodelovalo le, če bo ta uspela vzpostaviti zaupanje in ugoditi njihovim željam ter potrebam. Zavedati pa da naj bi se moral tudi, da vodenje mesta ni pomenilo le pohvale, ampak tudi kritike. Prebivalstvo je časnik zato pozval, da je do dela občine čimbolj kritično.⁵⁶

V Mariboru je bila prisotna napetost, saj je bilo pričakovati, da se mariborski Nemci ne bodo vdali brez boja in mirno predali tako pomembnega spodnještajerskega mesta. Po poročanju časnika *Slovenski gospodar* naj bi Nemci z gnojem namazali več hiš in tako povzročali stalni nered.⁵⁷ Člani nove slovenske oblasti so prejeli grožnje s smrtjo. Obmejno vojaško poveljstvo se je 31. decembra 1918, torej še pred uradnim prevzemom oblasti, odločilo za drastičen korak, s katerim je želelo vzpostaviti stalni nadzor nemških prebivalcev.⁵⁸ General Maister je že med uglednimi nemškimi meščani izbral 21 talcev (večinoma so bili ugledni mariborski politiki in trgovci, npr. dr. Ernst Mravlag, dr. Oskar Orosel, Norbert Jahn, urednik časnika *Marburger Zeitung*, pa je moral celo zapustiti Maribor po nalogu oblasti),⁵⁹ ki so bili internirani v domobranski vojašnici in tako z življenjem jamčili za red in varnost v mestu.⁶⁰ Med imeni talcev se je sprva omenjalo tudi Heinricha Wastiana, predsednika nemškega društva *Südmark* in deželnozborskega poslanca, ki pa se je »ujetništvu«⁶¹ le za las izognil in se pri tem skliceval na svojo »poslansko nenadomestljivost«. Po poročanju časnika *Marburger Zeitung* naj bi že na novega leta dan Maribor obiskali predstavniki štajerske deželne vlade. Na srečanju z vodjo okrajnega glavarstva v Mariboru dr. Lajnsičem in generalom Maistrom so svoje nestrinjanje z zapiranjem nemških talcev izrazili njen predsednik, konservativni politik iz vrst Velikonemške ljudske stranke (*Großdeutsche Volkspartei*), Wilhelm Kaan (v časniku naveden kot Kahn), njegov namestnik pravnik Anton Rintelen in predstavnik vojaške komande deželni poslanec Hans Resel. Predstavniki štajerske deželne vlade so izposlovali, da Wastianu ni bilo treba pod slovenski nadzor in da, kljub zahtevam slovenske strani, na njegovo mesto ne bi imenovali drugega talca. Časnik *Marburger Zeitung* je poročal, da so štajerski politiki poslušali Maistrove navedbe glede groženj slovenski oblasti in ukrep označili kot pretiran. General Maister naj bi jim zagotovil, da bo do 6. januarja ukrep ponovno preučil in ga odpravil, v kolikor bi se situacija v Mariboru umirila in bi okoliščine to dopuščale.⁶¹

Vendar se dogajanje glede talcev s tem ni umirilo. Pod pritiski s protestno noto iz Gradca, ki jo je Republika nemška Avstrija naslovila na Narodno vladu SHS v Ljubljani, češ da je Maistrovo ravnanje nesprejemljivo,⁶² je ta svojo odredbo dejansko

56 »Zur Übernahme der Stadtgemeinde Marburg,« *Marburger Zeitung*, 8. 1. 1919, 2.

57 »Veriženje,« *Slovenski gospodar*, 7. 1. 1919, 2.

58 »An die Bevölkerung der Stadt Marburg!« *Marburger Zeitung*, 12. 1. 1919, 1.

59 »Zur Stellung der Geiseln!« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 3. »Die Haft des Pfarrers Mahnert,« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 3. »Mesto in okrajni zastop Maribor v slovenskih rokah,« *Slovenski gospodar*, 7. 1. 1919, 1. »Veriženje,« *Slovenski gospodar*, 7. 1. 1919, 2.

60 »Mariborski talci,« *Straža*, 3. 1. 1919, 1.

61 »Zur Stellung der Geiseln!« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 3.

62 Gregor Jenuš, »Es gibt einen Meister über alle irdische Maister' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v

že 10. januarja preklical, čeprav jo je upravičeval z neredom, ki so ga povzročali nekateri državi nenaklonjeni »elementi« v mestu.⁶³ Menil je, da je ukrep dosegel svoj cilj, vendar je opozoril, da bi, če bi bilo to potrebno, tudi v bodoče postopal enako strogo.⁶⁴ Nemški časnik *Marburger Zeitung* je Maistrovo odločitev objavil 12. januarja, pri čemer pa bode v oči zlasti del, v katerem je general vztrajal, da se je za umik ukrepa odločil prostovoljno in samostojno ne ozirajoč se na pritiske slovenske in avstrijske politike. »Temno delovanje brezvestnih elementov zoper varnost javnega reda in miru ter blaginjo celotnega prebivalstva je povzročilo, da sem 31. decembra 1918 odredil zajetje 21 talcev. Od takrat se je stanje izboljšalo do te mere, da se nagibam k domnevi, da je ukrep dosegel svoj namen. Z zaupanjem v to sem se danes odločil talcem odpraviti ukrepa. Hkrati pa izjavljam, da sem trdno odločen, da uporabim vso svojo moč, da se z najostrejšimi sredstvi zoperstavim kakršnemu koli dejanju ali težnji, usmerjeni proti javnemu redu in miru. Poleg tega poudarjam, da preklic ukaza zajetja talcev ni bil posledica energičnega posredovanja predsednika deželne vlade dr. Kaana, kot so poročali nekateri dnevni časopisi, kot tudi ne pritiskov lastne vlade, vendar povsem po svoji volji.«⁶⁵

Napetosti so se nadaljevale. Nemci se s tako usodo mesta niso želeli sprijazniti – iskali so, kot je zapisal *Slovenski gospodar*, zadnje sredstvo, da bi se oklenil upanja za nemški Maribor.⁶⁶ Jasno je, da so se na odvzem kulturnih in gospodarskih privilegijev, ki so jih bili deležni v času avstro-ogrske monarhije, morali šele privaditi.⁶⁷

Ostal je le bel sneg, prepojen s krvjo⁶⁸

Še pred koncem prvega meseca novega leta se je mesto zavilo v črnino. Zgodil se je nov prelomni dogodek, ki se je v zgodovino vpisal kot krvava nedelja, čeprav je bil pravzaprav ponedeljek. Zakaj so dogodek poimenovali po nedelji, ni povsem jasno. Lahko bi šlo za zgodovinopisni lapsus, ali pa so s populističnimi prijemi časniki poskušali potegniti vzporednice z drugimi zgodovinskimi nasilnimi dogodki,⁶⁹ povezanimi z demonstracijami, imenovanimi »krvava nedelja«.

Povod usodnim dogodkom je dala prisotnost ameriške razmejitvene komisije na Spodnjem Štajerskem. Američani so za vprašanja razmejitev na območju razpadle

---

Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919,« *Arhivi* 36, št. 2 (2013): 227. Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19,« 58, 59.

63 »Die Haft des Pfarrers Mahnert,« *Marburger Zeitung*, 3. 1. 1919, 3.

64 Ibid., 228.

65 »An die Bevölkerung der Stadt Marburg!,« *Marburger Zeitung*, 12. 1. 1919, 1.

66 »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru,« *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, 1.

67 Gregor Jenuš, *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi* (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2011), 11, 12.

68 »Krvavi spopadi v Mariboru,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1.

69 Npr. »krvava nedelja« (*Bloody Sunday*) je poimenovan dogodek 13. novembra 1887 v Londonu, ko je londonska policija nasilno zatrla irske demonstracije; isto ime nosi tudi dogajanje v Sankt Peterburgu 22. januarja, ko so pripadniki carjeve vojske streljali na demonstrante pred Zimskim dvorcem idr.

habsburške monarhije kazali velik interes.⁷⁰ Slednje je znala za svojo korist izrabiti dunajska diplomacija, ki je po uspešni božično-novoletni ofenzivi na Koroškem za posredovanje zaprosila Američane, pri čemer je usodno vlogo odigral ameriški podpolkovnik Sherman Miles,⁷¹ ki je bil član Coolidgeove misije na Dunaju, ki je imela uradni naziv ameriška študijska komisija.⁷²

Miles je v spremstvu poročnika Kinga 13. januarja obiskal Ljubljano, kjer se je srečal z ljubljanskimi vladnimi predstavniki. Iz zapisnikov Narodne vlade SHS izhaja, da sta »člana misije, ki študira v posameznih državah bivše Avstrije vprašanja, ki se tičejo mirovne konference.«⁷³ Dan kasneje sta se srečala tudi s poverjeniki in člani komisije za mirovno konferenco, s katerimi sta izmenjala stališča glede mejnega vprašanja. Kot ugotavlja Andrej Rahten se je celotna situacija sprevrgla v odkrito diplomatsko igro za naklonjenost ameriške komisije. Slovenska in avstrijska diplomacija sta se namreč v teh januarjskih dneh zamašili doseči dogovor glede mejnih vprašanj na Koroškem in Štajerskem. Razloge za to pa je možno iskati tudi v tem, da sta sprti strani računali na ugodno odločitev ameriške komisije.⁷⁴

Pomenljiv je zapis v časniku *Marburger Zeitung*, objavljen 18. januarja 1919 (torej slabih deset dni pred krvavimi mariborskimi dogodki), v katerem je neznani avtor razmišljal o posledicah sovraštva, ki se je širilo med nemškim in slovenskim prebivalstvom, in slepemu zaupanju v rešitev vseh težav na mirovni konferenci. Članek je uvodoma opozoril, da se je sovraštvo med narodom med vojno stopnjevalo in je z njenim koncem, ko se je razmerje moči spremenilo, doseglo svoj vrhunec. »Ampak tu in tam se najdejo mirnejši glasovi, ki v puščavi uničenja hrepenijo po obnovitvi in vzpostavitvi mirnih odnosov z nasprotujočimi si sosednjimi državami.« Posebej naj bi to veljalo za narode propadle Donavske monarhije, ki jih je *volens volens* (hočeš nočeš, op. a.) vezala stoletna skupna zgodovina. Ti narodi naj bi morali tudi po koncu vojne, ko so se otreli nekdanjih okovov, najti način sobivanja, tiste točke, ki so jih

70 Karner, »Die untersteirische Frage 1918/19,« 59.

71 Rahten v monografiji *Po razpadu skupne države* opozori, da se delovanje Shermana Milesa v slovenskem zgodovinskoopisju večinoma omenja v zvezi s koroškim vprašanjem v času diplomatskih pogajanj na pariški mirovni konferenci, precej manj pa je obravnavana njegova vloga pri štajerskem razmejitvenem sporu, kjer se prvenstveno omenja predvsem v povezavi s krvavimi mariborskimi dogodki. Za razliko od slovenskega pa avstrijsko zgodovinskoopisje že tradicionalno izkazuje velik interes za raziskovanje Milesovega delovanja. Gl. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 164, op 418.

72 Miles je svoje delo opravljal v sklopu širše ameriške študijske skupine za Srednjo Evropo, ki jo je na Dunaju vodil ugledni harvardski profesor zgodovine Archibald Cary Coolidge. Kot zgodovinar je bil slednji tudi strokovnjak za zgodovino habsburške monarhije in ni skrival določenega obžalovanja zaradi njenega razpada. Na Harvardu je vodil vzhodnoevropske študije in je veljal tozadevno za glavno avtoriteto v državi. Hkrati je bil zagovornik krepitev moči ZDA kot velesile, zato mu tudi ni manjkalo diplomatskih ambicij. Pomembno je k njegovemu velikemu delu na Dunaju vplivalo tudi prijateljstvo z ameriškim predsednikom Woodrowom Wilsonom. Večina članov ameriške študijske skupine je še nosila častniške uniforme, a so bili v njej tudi številni diplomanti s Harvarda. V polni sestavi je štela 18 članov, k temu pa je treba prišteti še številne sekretarje in kurirje. Njen sedež je ostal Dunaj, čeprav je Coolidge del sodelavcev odposlal v prestolnice drugih držav, nastalih na območju nekdanje habsburške monarhije. Svoje izpostave je tako komisija dobila v Budimpešti, Pragi, Varšavi in Zagrebu. Zagrebško izpostavo sta tako prevzela podpolkovnik Sherman Miles in poročnik LeRoy King. Prim. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 165–67.

73 Ribnikar, *Sejmi zapisniki*, I, 265. Gl. tudi Rahten, *Po razpadu skupne države*, 167.

74 Rahten, *Po razpadu skupne države*, 167–71.

povezovale. »Zdi se razumljivo, da so mlade države ob svojem nastanku v svoji nacionalni sebičnosti sprva postavile prevelike zahteve.« Toda »politika krivovercev, ki so si ustvarili sovražnike« naj bi se postopoma umikala zmernejšim tokovom.⁷⁵ Zanimivo je, da so tovrstno miselnost zagovarjali prav v časniku *Marburger Zeitung*, ki ni skoparil z besedami, polnimi sovraštva, kadar je poskušal očrniti slovenske zahteve ali katerega od njegovih zagovornikov. »Da se slovenski narod upravičeno brani pred italijanskim uzurpatorjem, dobro vedo Nemci v Mariboru, Špilju, Radljah ob Dravi. / ... / Dobro vedo, da lahko z nasiljem pripeljemo le ravnodušen del prebivalstva, ko ob spremembi razmer nemudoma spremenijo zastavo, vendar zavestnega državljana ne moremo prepričati z ostrimi ukrepi.« V mejnem vprašanju, so nadaljevali v časniku, bi bilo mogoče veliko doseči, če bi se naroda med seboj sporazumela. Meja morebiti ne bi bila idealna in popolnoma v skladu z jezikovno, vsekakor pa bi bilo možno doseči delitev, s katero bi lahko živela oba naroda. »Če bo mirovna konferenca vzela odločitev o tem v svoje roke in diktirala mejo, se je ne bo držala (jezikovne meje namreč, op. a.), kot če jo med seboj določijo narodi sami; tega se bo zavedal vsak pameten Slovenec, kot tudi mi.«⁷⁶

Žal so zapisane misli ostale le prazne besede, ki so se le deset dni kasneje sprevrgele v svojevrstno krvavo tragedijo. Uresničila pa se je zaključna misel; mednarodna konferenca je odločila po svoje in se na želje sprtih narodov ni prav veliko ozirala. Pri odločitvah je sledila predvsem lastnim interesom in se, kako bi bilo drugače, ni ozirala na žrtve, ki jih je povzročila. In teh je bilo veliko; nekatere so za končni cilj plačale tudi z lastnimi življenji.

Uverturo v krvave mariborske dogodke je dal obisk ameriške komisije na Spodnjem Štajerskem. Pred odhodom na Koroško, kjer naj bi podobno kot na Štajerskem »popisala« stanje narodnostnih odnosov, se je Milesova komisija na izrecno željo predsednika štajerske deželne vlade dr. Kaana odpeljala na ogled Cmureka, Radgone, Špilja, Šentilja in tudi Maribora, s tem pa usodno posegla v dogajanja na Štajerskem. Če je njen prvi obisk v Mariboru in okolici 20. januarja 1919 še minil brez incidentov,⁷⁷ je teden dni kasneje prerasel v pravo tragedijo. Miles v Maribor ni prišel z namenom, da bi proučeval narodnostne razmere, ampak se je imel namen sestati se s slovenskimi izvedenci za Koroško. To dejstvo na celotno dogajanje vrže še bolj temno senco. A Milesova prisotnost je vlila novega upanja Nemcem na nekdanjem Spodnjem Štajerskem. V ameriški komisiji so videli eno od zadnjih, če ne že kar zadnjo priložnost, da nevtralizirajo posledice Maistrovih ukrepov v prevratnem času.⁷⁸

75 »Ein ernstes Wort,« *Marburger Zeitung*, 19. 1. 1919, 1.

76 Ibid.

77 V časniku *Marburger Zeitung* so poročali, da je Milesovo komisijo na območju Radgone, Cmureka, Šentilja nemško prebivalstvo pozdravljalo z nemškimi in štajerskimi zastavami. V Radgoni naj bi se Miles ob vzklkih »Živela Nemška Avstrija; Živela Amerika« tudi srečal s predstavnicami radgonskih žensk. Ameriška komisija je uživala »zvezdniški« status in je bila deležna pozornosti lokalnega prebivalstva – nedvomno ne le nemškega. Ker ni kazala znakov, da bi ljudskim manifestacijam nasprotovala, je seveda prebivalstvu dajala usodno ali lažno upanje, da bodo s svojo prisotnostjo lahko nanjo vplivali. Prim. »Die amerikanische Kriegskommission,« *Marburger Zeitung*, 22. 1. 1919, 2.

78 Bruno Hartman, »Prevrat v Mariboru 1918/1919,« *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002): 213, 214. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 173.

Priprave na ta vnovičen obisk ameriške študijske komisije v Mariboru so se Nemci pričeli že teden pred obiskom. Sherman Miles je namreč po ogledu Cmureka, Radgone in Šentilja nenapovedano prišel tudi v Maribor, kjer se je srečal z Maistrom.⁷⁹ V Mariboru se je Miles pogovoril tako z zastopniki mariborskih Slovencev kot tudi Nemcev, vendar še ni sklenil ničesar. Obljubil je, da se vrne čez teden dni.⁸⁰ 22. januarja se je začela močna agitacija proti Jugoslaviji,⁸¹ saj so Nemci pripravljali transparente, zbirali podpise za ohranitev nemškega Maribora in izpolnjevali anketne lističe v rdeči barvi, ki so jih nato želeli predati Milesu, da pokažejo, kaj si mislijo o »slovenskem Mariboru«.

Vprašanja, zastavljena po navodilu ameriške študijske komisije prebivalstvu Maribora in okolice:

1. Želite, da mesto Maribor in njegova okolica pripadeta nemško-avstrijski državi?
DA ali NE?
2. Ste slabe volje zaradi okupacije mesta Maribor in njegove okolice s strani Jugoslovanov?
DA ali NE?⁸²

Anketnih lističev naj bi bilo razdeljenih zelo veliko, nekaj so jih dobili tudi slovenski orožniki.⁸³ Ivan Senekovič je menil, da je akcija povsem očitno želela zмести Maistrovo vojaštvo in omajati slovensko samozavest ter njihovo zaupanje vodstvu.⁸⁴ Hkrati pa so želeli umetno ustvariti vtis, da je mesto nemško.⁸⁵

Miles je v poročilu Archibaldju Caryju Coolidgu zapisal, da je imel premalo časa, da bi ocenil problematiko razmejitve na Štajerskem, a je za bistveno označil vprašanje pripadnosti Maribora. Ugotavljal je, da prej zaupa slovenskim kot avstrijskim argumentom, češ da naj bi Maribor »/ ... / bil zgolj otok sredi slovenskega prebivalstva, ki kljub nemškim trditvam o kontinuirani poselitvi ob železnici nima neposredne povezave s strnjanim nemškim etničnim ozemljem na severu.«⁸⁶ Predpostavil je, da bi zaradi izrazito mešanega prebivalstva bila potrebna geografska ali pa ekonomska razmejitev. Narodna ali jezikovna kriterija naj ne bi prišla v poštev, saj naj bi bili prebivalci v večini večjezični, pripadniki »avstrijske smeri«, naj bi imeli tudi slovenske, pripadniki slovenske strani pa avstrijske priimke.⁸⁷

79 »Ameriška misija na slovenski meji,« *Slovenec*, 21. 1. 1919, 1. »Ameriška misija na Štajerskem,« *Slovenski narod*, 21. 1. 1919, 1, 2.

80 Ivan Senekovič, »Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru,« *Kronika slovenskih mest* 3, št. 1 (1936): 61.

81 »Silovita nemška agitacija proti Jugoslaviji,« *Slovenec*, 24. 1. 1919, 3.

82 »Mariborske tovarne hujskarij in laži,« *Straza*, 24. 1. 1919, 1; prim. Senekovič, »Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru,« *Kronika slovenskih mest* 3, št. 1, 61.

83 PAM, fond Mestna občina Maribor, Ovoj 4, Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Koncept poročila vladnega komisarja o dogodkih 27. januarja 1919 v Mariboru, 2.

84 Senekovič, »Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru,« 61.

85 Jenuš, »Es gibt einen Meister über alle irdische Maister,« 231, 232.

86 Andrej Rahten, »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges« – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919,« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019): 794, primarno: Siegfried Beer in Eduard G. Staudinger, »Grenzziehung per Analogie. Die Miles-Mission in der Steiermark im Jänner 1919. Eine Dokumentation,« v: *Als Mitteleuropa zerbrach. Zu den Folgen des Umbruchs in Österreich und Jugoslawien nach dem Ersten Weltkrieg*, ur. Stefan Karner in Gerald Schöpfer, (Graz: Layham, 1990): 139, 140.

87 Rahten, »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges,« 795.

»Poizvedovali boste in izpraševali — ali pa boste dobili pravi odgovor? Ali boste zvedeli resnico? Bojim se, zelo se bojim, da ne!«⁸⁸ so besede, ki jih je ob obisku ameriške teritorialne komisije na Spodnjem Štajerskem za časnik *Slovenski narod* zapisal pisatelj dr. Fran Zbašnik. Zapisane besede so toliko bolj zanimive, ker so »luč sveta« ugledale prav na dan [27. januar 1919 op. a.], ko je Maribor doživel eno najbolj tragičnih epizod svoje zgodovine.⁸⁹

27. januarja se je Miles s komisijo vrnil v Maribor na sestanek s slovenskimi izvedenci za Koroško,⁹⁰ da bi izrazili svoje želje tudi z gospodarskega in narodno-kulturnega stališča.⁹¹ Johann Schmiderer je izpolnjene glasovnice mariborskega prebivalstva za priključitev mesta k Republiki nemški Avstriji želel izročiti Milesu.⁹² Po mestu so se celo širile govorice, da naj bi se podpisi zbirali prav po naročilu Američanov.⁹³ V Mariboru se je zbrala vsa politična elita skupaj z graškimi političnimi kolegi,⁹⁴ na ulicah je bila množica ljudi, demonstrantov, ki je zganjala nered (zaprte so bile sicer vse trgovine, predčasno so s poukom končale tudi nemške šole).⁹⁵ Po 11. uri naj bi na ukaz vodstva socialne demokratske stranke delavci »zapustili železniške delavnice in kurilnice na koroškem kolodvoru / ... /, kjer so se pridružili množici, imeli naj bi celo svojo godbo.«⁹⁶ Po pisanju slovenskih časnikov so kmalu začeli pretepati vse, ki so jih sumili za Slovence, skušali naj bi vdreti celo v Narodni dom ter z glasnimi vzkliki želeli zbuditi pozornost Milesa.⁹⁷

Okoli 13. ure popoldan so demonstranti na Glavnem trgu pred magistratom poskušali po pisanju časnikov *Straža* in *Slovenski gospodar* slovenski vojaški patrolji odujevati orožje in jih ustrahovati ter jih napadati s kamenjem, zato je s slovenske strani prišlo povelje o vzpostavitvi redu tudi z uporabo orožja. Tako je prišlo do streljanja, demonstranti pa so panično zbežali iz trga.⁹⁸ Za opomin je, kot je zapisal *Slovenec*, v centru mesta »ostal le bel sneg, prepojen s krvjo.«⁹⁹ Umrlo je, po poročilu *Slovenskega naroda*, 13 ljudi,¹⁰⁰ več deset pa jih je bilo ranjenih.¹⁰¹ Sam začetek nasilja je Maister je

88 Fran Zbašnik, »Kako bi jaz govoril ameriški misiji,« *Slovenski narod*, 27. 1. 1919, 1.

89 Gregor Jenuš, »Krvavi ponedeljek v Mariboru ob obisku ameriške teritorialne komisije 27. januarja 1919?: (1. del),« *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 26 (2020): 48–51.

90 »Ameriško poslanstvo v Mariboru,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1.

91 PAM, fond Mestna občina Maribor, 4. ovoj, Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Poročilo o dogodkih v Mariboru, dne 27. januar 1919, 1.

92 Prim. Aleksandra Berberih-Slana, »Uprava v Mariboru 1919–1929. Mestna občina,« *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006): 422.

93 »Nemški izgredi v Mariboru,« *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, 1.

94 »Vse nemške demonstracije v Mariboru,« *Straža*, 27. 1. 1919, 4.

95 »Nemški izgredi v Mariboru,« *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, 1. »Krvavi dogodki v Mariboru,« *Slovenski narod*, 28. 1. 1919, 1.

96 PAM, fond Mestna občina Maribor, 4. ovoj, Nemške demonstracije 27. januarja 1919, Dokument št. 69 rez., SHS državna policija v Mariboru Narodni vladi v Ljubljani (Oddelku za notranje zadeve), 28. januar 1919, 1.

97 »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru,« *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, 1. »Krvavi spopadi v Mariboru,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1.

98 »Ponedeljkovi izgredi v Mariboru,« *Slovenski gospodar*, 30. 1. 1919, 1. »Vse nemške demonstracije v Mariboru,« *Straža*, 27. 1. 1919, 4.

99 »Krvavi spopadi v Mariboru,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1.

100 »Žrtve nemških izgredov v Mariboru,« *Slovenski narod*, 29. 1. 1919, 1.

101 »Demonstracije v Mariboru,« *Slovenec*, 29. 1. 1919, 1. »Die Opfer von Montag,« *Marburger Zeitung*, 30. 1. 1919, 3. »Schwere Ausschreitungen jugoslawischer Truppen in Marburg,« *Die Neue Zeitung*, 29. 1. 1919, 1, 2. »Blutbad in Marburg,« *Pester Lloyd*, 29. 1. 1919, 4. »Das Blutbad in Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4. »Die

zapisal v poročilu ljubljanski deželni vladi. 2. februarja 1919: »Jugoslovanske oblasti so bile o pripravah boljševidničnih elementov poučene, vendar se z ozirom na značaj ameriške misije, ko je napovedana manifestacija zavzela nacionalno pretvezo, sklenile dopustiti jo, dokler se ne gode nasilje. Ko je ameriška komisija 27. januarja po 12. uri opoldne že zapustila mestno hišo, je množica, ki se je nahajala pred njo, brez povoda napadla policijskega komisarja Senekoviča. Pabila ga je na tla in ga tam tolkla po glavi. Iztrgala mu je revolver. Policijska straža je Senekoviča rešila smrti, množica pa je potiskala njo in na pomoč prihitele vojake bolj in bolj proti zidu mestne hiše. Nato je množica vojake dejansko napadla, jih suvala, jim pljuvala v obraz in se jih lotila brahialno, hoteč jim izviti puške iz rok. Tedaj je iz demonstrirajoče množice počil strel iz revolverja na vojake.«¹⁰²

Na podlagi tega poročila je vlada popolnoma podprla vse nadaljnje postopanje lokalnih oblasti, še zlasti generala Maistra.¹⁰³ V poročilu Coolidgu je Maistra pohvalil tudi Miles, čeprav so ga avstrijski Nemci videli kot tirana. V njegovo opravičilo je zapisal, da ni mogel biti neposredno odgovoren, saj je za tragične dogodke izvedel šele po skupnem kosilu.¹⁰⁴ Miles je izrazil obžalovanje, da je njegova prisotnost povzročila demonstracije in izrekel priznanje za izbornu upravo in red ter poudaril, da to najbolj jasno priča o tem, da so Slovenci popolnoma sposobni za vladanje.¹⁰⁵ Maister je že dan po tragičnih dogodkih odredil varnostne ukrepe, da se naj gostilne in kavarne zaprejo že ob 8. uri zvečer, da je točenje alkoholnih pijač v gostilnah in kavarnah prepovedano, da so gledališče in kinematografa zaprti, da morajo biti hišna vrata ob 6. uri zvečer zaprta, da po 8. uri zvečer ne sme nobena civilna oseba zapustiti doma, če ne gre za uradne posle ter da se mora orožje vseh vrst oddati v Dravski vojašnici. Kazen za prekrške zadnjih dveh določil je bila takojšnja aretacija.¹⁰⁶ Ukrepov pa naj bi bili deležni tudi nemški mediji. V časniku *Marburger Zeitung* so svoje bralce opozorili, da je bil časnik podvržen cenzuri. »Naše bralce opozarjamo, da smo še vedno podvrženi ukrepu cenzure in da zato v uredništvu v današnjih razmerah ne moremo izraziti svojih stališč. Naše bralce zato prosimo, da slednje sprejmejo dobrohotno. Kot drugi, smo tudi mi prisiljeni, da se prilagodimo trenutni situaciji.«¹⁰⁷

Maribor je z dogodki na Glavnem trgu stopil na naslovnice časopisij. Naslov *Pokol v Mariboru*¹⁰⁸ je polnil graško in dunajsko časopisje,¹⁰⁹ ki je dogodke izkoristilo kot

blutigen Vorfälle in Marburg,« *Reichspost*, 29. 1. 1919. Prim. Hartman, »Prevrat v Mariboru 1918/1919,« 214, 215. *Marburg, deutsche Stadt im Süden*, 12.

102 »Zgodovina mariborskih dogodkov. Poročilo generala Maistra Deželni vladi,« *Slovenec*, 4. 2. 1919, 1, 2.

103 Ibid.

104 Rahten, »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges,« 795. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 178, 179.

105 »Priznanje ameriške misije Slovencem,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1. Obvestilo je bilo objavljeno tudi v časniku *Marburger Zeitung*. »An die Bevölkerung,« *Marburger Zeitung*, 29. 1. 1919, 1.

106 PAM, fond Mestna občina Maribor, Maistrov oklic 28. januar 1919 (zapis v slovenskem in nemškem jeziku), 1. Gl. tudi »Priznanje ameriške misije Slovencem,« *Slovenec*, 28. 1. 1919, 1. »An die Bevölkerung,« *Marburger Zeitung*, 29. 1. 1919, 1.

107 »An unsere Leser!,« *Marburger Zeitung*, 29. 1. 1919, 3.

108 »Das Blutbad von Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 1. »Blutbad in Marburg,« *Pester Lloyd*, 29. 1. 1919, 4. »Das Blutbad in Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4. »Die blutigen Vorfälle in Marburg,« *Reichspost*, 29. 1. 1919.

109 »Das Blutbad von Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 1. »Schwere Zusammenstöße in Marburg,«

dokaz za slovensko vodstveno nesposobnost in narodnostno nezrelost. Predvsem general Maister, podpolkovnik Cvirn in policijski komisar Senekovič so bili označeni za morilce nedolžnih žrtev. Dogodki so postali osrednja tema avstrijske politike.¹¹⁰

Le dan po tragičnih dogodkih v Mariboru je v Gradcu zasedal štajerski deželni zbor. Stranke so pred pričetkom zasedanja imele sestanke, na katerih so se dogovorili o možnih reakcijah na mariborske dogodke.¹¹¹ »Pod neposrednim vtisom strašnega pokola v Mariboru odpiram zasedanje in besedo predajam predstavnikom posameznih strank štajerskega deželnega zbora,« je dejal štajerski deželni glavar Wilhelm Kaan.¹¹²

Predstavniki Velikonemške ljudske stranke Heinrich Wastian je izpostavil, da so mariborski Nemci v preteklosti dovolj trpeli in da so bili siti čakanja. Ravno zato naj bi izkoristili priložnost, da bi se ameriški študijski komisiji zahvalili, da jih je obiskala v najtežjih trenutkih in jim stala ob strani. Še več! Wastian je v 14. točkah narodne neodvisnosti ameriškega predsednika Wilsona videl odrešitev za avstrijsko nemštvo. Jugoslovansko vojaštvo pod poveljstvom generala Maistra naj bi namreč izvajalo silovite pritiske na prebivalstvo. Slednje je po njegovem mnenju doseglo vrhunec v uboju 7. ljudi in več kot 60. ranjenih.¹¹³ »Z bolečino in žalujoči pozdravljamo tiste, ki so kot mučeniki prelili svojo kri za narod in svobodo.«¹¹⁴ Izpostavil je, da bi morala jugoslovansko vojaško upravo v najkrajšem možnem času nadomestiti oblast antantnih sil, saj naj bi le slednje zagotavljalo varnost nemškega prebivalstva. Od avstrijskega ministrstva za zunanje zadeve pa je zahteval, naj ima posluš za njihove zahteve.¹¹⁵

Dunajski državni zbor je storil prav to. Po krvavih dogodkih je spisal protestno noto ter jo posredoval Komisiji za premirje (nem. *Waffenstillstandskommission*) pod italijanskim vodstvom na Dunaju, predsedniku ameriške študijske komisije in britanskemu vojaškemu pooblaščenču. Prav tako so noto posredovali tudi predstavnikom vseh nevtralnih držav, Združenim državam Amerike in predstavnikom drugih antantnih sil. V njej so izrazili zaskrbljenost nad dogodki v Mariboru, ki so očitno ogrožali varnost nemškega prebivalstva, in zahtevali posredovanje antantnih sil, ki naj bi nemško prebivalstvo zaščitila pred morebitnimi nevarnostmi.¹¹⁶ Državni urad za zunanje zadeve je Coolidgea zaprosil, naj posreduje v Pariz avstrijsko noto z zahtevo, da antanta

.....
Grazer Tagblatt, 28. 1. 1919, 1. »Marburg,« *Grazer Tagblatt*, 29. 1. 1919, 1. »Schwere Ausschreitungen jugoslawischer Truppen in Marburg,« *Die Neue Zeitung*, 29. 1. 1919, 1, 2. »Blutbad in Marburg,« *Pester Lloyd*, 29. 1. 1919, 4. »Das Blutbad in Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4. »Die blutigen Vorfälle in Marburg,« *Reichspost*, 29. 1. 1919.

110 Gregor Jenuš, »Krvavi ponedeljek v Mariboru ob obisku ameriške teritorialne komisije 27. januarja 1919?: (2. del),« *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 26 (2020): 46–51.

111 »Das Blutbad von Marburg. Stellungnahme der Landesversammlung,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4. »Marburg,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 29. 1. 1919, 1. »Marburg,« *Grazer Tagblatt*, 29. 1. 1919, 1. »Ein deutschösterreichischer Protest,« *Marburger Zeitung*, 31. 1. 1919, 1. »Ein deutschösterreichischer Protest,« *Deutsche Wacht*, 1. 2. 1919, 2.

112 »Das Blutbad von Marburg. Stellungnahme der Landesversammlung,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4.

113 Število mrtvih in ranjenih se je konstantno spreminjalo.

114 »Das Blutbad von Marburg. Stellungnahme der Landesversammlung,« *Wiener Allgemeine Zeitung*, 28. 1. 1919, 4.

115 Ibid. Gl. tudi Rahten, *Po razpadu skupne države, 178–79*. Jenuš, »Krvavi ponedeljek v Mariboru (2. del).«

116 »Ein deutschösterreichischer Protest,« *Marburger Zeitung*, 31. 1. 1919, 1. »Ein deutschösterreichischer Protest,« *Deutsche Wacht*, 1. 2. 1919, 2. Gl. tudi Jenuš, »Krvavi ponedeljek v Mariboru (2. del).« Rahten, *Po razpadu skupne države*, 128.

zasede Maribor. Slednji note ni poslal, a je željo posredoval z lastnim telegramom.¹¹⁷

Kot ugotavlja Andrej Rahten, odgovornosti za krvave dogodke predstavniki velesil niso nujno pripisovali Maistru, saj to dokazuje tudi obisk člana francoske misije iz Zagreba, majorja Monteguja, 29. in 30. januarja v Mariboru, ki je Maistru zagotovil vso podporo, ter npr. spominski zapis majorja Lawrenca Martina, ki je zagovarjal, da bi se lahko krvave demonstracije zgodile tudi v Coblenzu v letih 1918/19, »/ ... / če bi Nemec zbil ameriškega častnika na tla in bi bil prenapeti narednik soočen z nevarnostjo, da mu nasilna množica odvzame mitraljez. / ... / Ljudje so v Mariboru umrli brez potrebe, ko so poskušali pokazati mojim tovarišem in meni, da so domoljubni Avstrijci. Jugoslovanskih čet ni bilo kriviti, Američanov na obisku ni bilo kriviti; toda to ne obudi mrtvih v življenje.«¹¹⁸ Rahten navaja, da se je zaradi mariborskih dogodkov pod velikim pritiskom znašel tudi sam Coolidge na Dunaju. V pismu Milesu 1. februarja 1919 je potarnal, da je težko pričakovati od ljudi na Dunaju spoznanje, »/ ... / kako nepomembna zadeva je Maribor, če se jo primerja s številnimi drugimi zahtevami zaveznikom, da pošljejo vojake in policijo po svetu.« Izrazil je upanje, da se bo mariborsko prebivalstvo postopno umirilo.¹¹⁹

29. januarja je tudi Janko Brejc na seji Narodne vlade SHS v Ljubljani izrazil obžalovanje, da so Nemci zlorabili bivanje ameriške misije v Mariboru za hujskanje proti državni oblasti in upor proti njej. Kot naj bi se izkazalo so bile nemške demonstracije načrtovane z namenom zavzeti Maribor.¹²⁰ Policijskemu komisarju Senekoviču so se leta 1936 zastavljala vprašanja: »Zakaj so voditelji mariborskih in spodnještajerskih Nemcev očitoma zlohotno varali ljudstvo, da je ameriška študijska komisija na Dunaju odredila plebiscit z že omenjenimi svetlo-rdečkastimi vprašalnimi listki? Zakaj so isti voditelji s starim in tudi od Slovencev spoštovanim mestnim županom dr. Schmiedererjem na čelu izrabili prihod Milesove komisije, kateri so hoteli izročiti nabrane plebiscitne podpise za Avstrijo, z organiziranjem in izvedbo hrupne izgredne demonstracije, ne da bi prosili pristojno našo upravo, odnosno vojaško oblastvo za dovoljenje manifestacije v povorki?

Mar niso mogli nabranih glasovnic g. Milesu predati voditelji sami? Zakaj so nagnali na ulice učence osnovnih in dijake srednjih šol, da sodelujejo v tej protizakonito prirejani demonstraciji? Zakaj niso demonstracije, ko se je g. Miles pokazal množici raz balkon [sic.] okrajnega glavarstva, zaključili in na pozive pohoda na Glavni trg pred magistrat s primernimi pomirjevalnimi ukrepi reagirali? Zakaj niso na Glavnem trgu zbrane množice držali pod svojo vplivno komando?«¹²¹

Senekovič je na zastavljena vprašanja ponudil odgovore. Glavni vzrok za demonstracije je videl v tem, da so mariborski Nemci hoteli predstaviti nerealno sliko o volji prebivalstva glede pripadnosti Maribora in njegove okolice Republikli nemški Avstriji. Maribor so hoteli predstaviti kot nemško mesto, kar je tudi bilo, ob tem pa so se tudi

117 Rahten, *Po razpadu skupne države*, 180.

118 Rahten, »Šampanjec v Gradcu in nemške demivierges,« 798. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 179, 180.

119 Rahten, *Po razpadu skupne države*, 180.

120 Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 308 (*Zapisnik 53. seje*, 29. 1. 1919) in 315, 316 (*Zapisnik 54. seje*, 31. 1. 1919).

121 Senekovič, »Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru,« 114.

oni zavedali, da je bližnja okolica mesta bila slovenska.¹²² Senekovičeve ugotovitve na prvi pogled držijo, njegovo razmišljanje pa je seveda slovenski prikaz krvave nedelje. Brez dvoma pa mariborski dogodki predstavljajo kulminacijo desetletnih narodnostnih trenj. Seveda so Nemci hoteli izrabiti zanje ugoden trenutek in narediti vtis na tujo delegacijo. Slovenci bi ravnali povsem enako. Tragedija pa je bila v tem, da je nadzor nad situacijo ušel izpod nadzora (če je ta sploh bil vzpostavljen). Ne slovenski, kaj šele nemški predstavniki, tedaj množice več niso imeli pod nadzorom in tako se je le-ta zelo hitro preselila na Glavni trg, kjer je sledil tragičen epilog zgodbe. Množica je iniciativo vzela v svoje roke in hotela, tudi s silo, če bi bilo potrebno, povrniti staro stanje, torej nemško oblast v mestu.

27. januar je v zgodovini Spodnje Štajerske in predvsem mesta Maribor ostal zapišan kot eden najbolj črnih trenutkov njegove zgodovine. Nedopustno pa je bilo, da so za demonstracije izrabljali tudi šolsko mladino, s čimer so v narodnostne spore in boje vpletli bodoči slovenski in nemški rod.

Zasijalo nam je sonce svobode: Maribor je jugoslovanski!

V prevratnih letih 1918 in 1919 je bil Maribor ena glavnih spornih točk še nedoločene državne mere, saj so Nemci želeli preko »ponemčenega Maribora« pridobiti čim več celotnega Podravja.¹²³ Pri tem je pomembno omeniti nedvomno vlogo slovenskega vojaštva, posebej v dotedanjem nemškem narodnopolitičnem, »trdnjavskem trikotniku« Maribor–Celje–Ptuj, kjer so se Nemci težko sprijaznili z razpadom habsburške monarhije.¹²⁴

Po prej omenjenih januarskih demonstracijah 27. januarja je avstrijska štajerska deželna vlada pripravila napad na slovenske obmejne postojanke v Radgoni in v krajih ob železniški progi Šentilj–Radgona. 4. februarja 1919 so avstrijske sile, ki se jim je pridružilo precej madžarskih prostovoljcev, pod vodstvom nadporočnika Johanna Mickla z desetkratno premočjo napadle Radgono, ki jo je branilo 210 borcev. Slovenske enote so kljub vsemu napad odbile ter v bojih izgubile 18 padlih vojakov ter imele nekajkrat večje število ranjenih. Ko so na pomoč prišli prostovoljci iz Ljutomera ter enota iz Maribora, so se sovražnosti prenehale.¹²⁵

Maister je upornikom v Radgoni odgovoril z ukrepi. Ne le, da je tudi v Radgoni zajel talce, s katerimi je želel zagotoviti red in mir prebivalstva, mestnim veljakom je naložil pol milijona kron vojne kontribucije. Radgonska mestna občina je zavrnila odgovornost za upor in zaprosila štajerskega deželnega glavarja Kaana in graško vlado za pomoč. Izdali so oklic, da se naj prebivalstvo izogiba konfliktov z jugoslovanskimi

---

122 Jenuš, *Mariborski Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, 202.

123 Franjo Baš, *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije* (Maribor: Documenta et studia historiae recentioris 1998), 91.

124 Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*.

125 Ribnikar, *Sejni zapisniki*, I, 334. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 198, 199.

četami. Tudi v Radgonskem primeru se je situacija zapletla in so se ponovili mariborski dogodki iz sredine novembra 1918.¹²⁶

Dunajski državni urad za zunanje zadeve je še istega dne ponoči ljubljanski in zagrebški vladi poslal telegram, v katerem se je opredelil do »radgonskega upora«. Zanimal je vsakršno odgovornost dunajske in graške vlade. Predlagal je, da naj si v izogib nadaljnega prelivanja krvi pride položaj ogledat posebna antantna komisija. Preprečiti je namreč želel vnovično posredovanje Maistrovih sil in zaostrovanje razmer. Deželna vlada v Ljubljani je telegram posredovala v Beograd, na Dunaj pa odgovorila, «/ ... / da za vmešavanje entente na Štajerskem ni nobenega povoda, ker lahko obstoji nadalje sedanja provizorična meja med jugoslovansko in nemško-avstrijsko upravo na Štajerskem, ako le obe vladi skrbita za mir in red v svojem ozemlju.»¹²⁷

Brejčeva vlada je na seji 7. februarja 1919 Maistru sporočila, da je bil dolžan vrniti zaseženo vojno kontribucijo in osvoboditi talce. Hkrati pa se je odločila izdati oklic, da po zagotovilih avstrijskih oblasti tolpe, ki napadajo Radgono, niso regularne čete Republike nemške Avstrije, zato ne uživajo nobenih pravic po mednarodnem pravu.¹²⁸ Istega dne so slovenske čete ponovno zavzele Obrajno (Halbenrein), Purklyo, Gozdišče (Gosdorf) in Cmurek.¹²⁹ Sklenjeno je bilo 24-urno premirje.¹³⁰

13. februarja 1919 se je tako zgodil eden pomembnejših premikov za Slovence na takratnem Spodnjem Štajerskem. Podpisana je namreč bila pogodba med (nemško) štajersko deželno vlado v Gradcu in ljubljansko narodno vlado,¹³¹ ki je bila rezultat pogajanj, ki so potekala že od 10. februarja¹³² ob posredovanju in sodelovanju francoskega odposlanstva, ki je bilo prav tedaj v Mariboru.¹³³ Pogajanja so se končala 13. februarja s sporazumom o trajnem miru na Štajerskem. Slovenska vojska se je po sporazumu morala umakniti iz Lučan in Cmureka.¹³⁴ *Slovenski narod* je zapisal, da je zmagovalec pogodbe sicer ubogo ljudstvo, tako nemško kot tudi jugoslovansko – nemško, ker bi mu naj bilo tako prihranjeno ubijanje in je dobilo gospodarske olajšave, slovensko pa, ker mu ni potrebno prelivati krvi z maščevalnimi tolpmi.¹³⁵ Časnik *Slovenec* je poudaril, da čeprav je slovenski narod izvršil svojo dolžnost, ostaja še nekaj naselbin, ki so na drugi strani slovenske črte – v nevtralnem pasu. Razdelitev tega območja tako ostaja naloga mirovne konference. Tako ta pogodba¹³⁶ ni bila

126 Ibid.

127 Ribnikar, *Sejni zapiski*, I, 334. Rahten, *Po razpadu skupne države*, 198.

128 Ribnikar, *Sejni zapiski*, I, 342.

129 »Ob Muri začne danes ob 7. uri premirje,« *Slovenec*, 9. 2. 1919, 4.

130 Ibid.

131 Vodstvo nove deželne vlade v Ljubljani je bilo s strani prestolonaslednika Aleksandra imenovano 20. 1. 1919.

132 »Ob Muri začne danes ob 7. uri premirje,« *Slovenec*, 9. 2. 1919, 4.

10. februarja so se v njeni navzočnosti francoske delegacije na njegovo pobudo v Mariboru zbrali predstavniki ljubljanske in graške vlade, da bi določili demarkacijsko črto v radgonskem okraju. Graška vlada je nastopala po pooblastilu dunajske. – Rahten, *Po razpadu skupne države*, 199.

133 »Člani komisije,« *Slovenec*, 11. 2. 1919, 3.

134 »Pogodba med nemško-štajersko vlado in Slovenci,« *Straža*, 14. 2. 1919, 1.

135 »Maribor,« *Slovenski narod*, 14. 2. 1919, 1.

136 Pod mariborsko pogodbo so se podpisali: Verstovšek, Maister, Rosina in Hohnjec na slovenski, in Kaan, Rintelen, Pongratz, Resel in Kamniker na avstrijski strani. »Pogodba med Slovenci in Nemci na Štajerskem podpisana: nemška in slovenska demark. črta – nevtralni pas,« *Slovenec*, 14. 2. 1919, 1.

idealna, vendar pa je vseeno predstavljala predznak končnega miru med narodoma.¹³⁷

Po sklenitvi mariborske pogodbe je na Štajerskem mejnem odseku prišlo do spopada le še pri Sobotah blizu koroško-štajerske meje 8. marca 1919. Slovenske enote so se morale iz Sobote najprej umakniti, vendar so kraj ponovno osvobodile že 12. marca. S tem je bil boj za severno mejo na Štajerskem končan. Za Slovence so se dogovori dobro iztekli, Nemci so bili potisnjeni na črto Ivnik–Lipnica–Brunnsee–Straden. Dogovorili so se tudi, da bo sklenjeno veljalo vse do sklepa mirovne konference v Parizu.¹³⁸ »Po štiri dnevem boju je končno dosežen uspeh, ki omogoča, da bo morda pogodba že danes podpisana. Nemci so vse storili, da bi dosegli kolikor mogoče nizko potegnjeno slovensko demarkacijsko črto. Zastopane so bile vse tri nemške struje: nacionalci in svobodomisleci, socialisti in krščanski socialci. Posvetovanje jo bilo mestoma jako burno. Nemci so dvakrat vstali in hoteli zapustiti posvetovanje. Uspeh posvetovanja je ta: Potegnjena je dvojna demarkacijska črta, ki je taka, da leži nevtralna cona popolnoma v nemškem ozemlju. Slovenska demarkacijska črta teče večinomoma tam, kakor so nekateri naših jo označili kot minimalno zahtevo za našo bodočo državno mejo. V naši črti leže vse slovenske prekmurske vasi severno in vzhodno od Radgone ob ogrski meji, dalje mesto Radgona sama ter ves radgonski okraj. Dalje proti zapadu teče ob reki do Gmureka; trg Cmurek je v toliko v našem območju, v kolikor smemo v slučaju potrebe zasesti gotove kraje tega trga pred mostom kot mostišče. Od Cmureka teče črta ob Muri proti Špiljam, krene med Špiljami in Ernovžem po hribih proti Lučanam in teče tik ob trgu Lučane proti zapadu. Potem stopi naša črta na višine gorovja Remšnik, tako da sta strategično važna kraja Sv. Duh na Ostrem vrhu in Kapla pri Arvežu za našo črto, torej v našem ozemlju. Od tod teče črta preko Visokega Badla in Sv. Pankracija preko Sv. Lovrenca in Sv. Jerneja na Soboto, kjer se dotika koroške meje. Nemška demarkacijska črta leži več kilometrov (7 do 8) severno od naše in teče približno po črti: Straden — grad Brunnsee — Lipnica — Ivnik (Eibiswld) vmes pa je nevtralni pas. Med Cmurekom in Radgono je potegnjena dvojna slovenska črta: ena teče ob Muri, druga pa ob hribovju. To pa zato, da so naši ustregli nujnim prošnjam Nemcev, da si smejo tukaj preskrbovati živila kot v nemškem pasu. Glede na sodno, politično in železniško upravo ostane isto kompetentno stanje, ki je vladalo doslej. Po tej pogodbi, ki se podpiše danes, morajo Nemci izprazniti vse važne kraje, med drugim Straž (Straß), Ernovž in Arvež ter vse vasi v tem ozemlju.«¹³⁹

Spomladi 1919 so začeli Nemci in Avstrijci na Štajerskem razmišljati o plebiscitu na tem področju.¹⁴⁰ V časniku *Jugoslavija* so zapisali, da je štajerski delegat dr. Kamnikar dobil iz Pariza telegram, da bo mirovna konferenca spremenila nemško-avstrijsko mejo na Štajerskem.¹⁴¹ 4. aprila 1919 se je Deželna vlada na seji izrekla proti

137 Ibid.

138 »Besedilo mariborske pogodbe,« *Slovenec*, 15. 2. 1919, 1. »Pogodba med nemško-štajersko vlado in med Slovenci,« *Straža*, 14. 2. 1919, 1, 2.

139 »Pogodba med Slovenci in Nemci na Štajerskem podpisana. Nemška in slovenska demark. črta – nevtralni pas,« *Slovenec*, 14. 2. 1919, 1, 2.

140 Bojan Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992), 89.

141 »Pa ne na naši meji!,« *Jugoslavija*, 27. 8. 1919, 4.

izvedbi plebiscita na Štajerskem. Za vsak primer pa so vseeno začeli s pripravami nanj: vzpostavili bi nadzor nad nemškimi podjetji, pazili bi na pisanje časopisov, izgnali bi odslovljene uradnike, tujce in agitatorje ter razpustili občinske svete ob demarkacijski črti in postavili gerente.¹⁴²

Maja 1919 je teritorialna komisija pri mirovni konferenci sklenila, da bo Maribor slovenski in to brez plebiscita. Na to so se avstrijski delegati seveda pritožili, vendar niso uspeli, z obrazložitvijo francoskih podpornikov, da jugoslovanska oblast v mestu deluje dobro. 29. avgusta 1919 je bila opravljena končna redakcija mirovne pogodbe z Avstrijo. Meja je tekla po Kobanskem in po Muri. Brez plebiscita je Avstrija dobila Radgono, Kraljevini SHS pa je pripadel Maribor.¹⁴³ Plebiscit je potekal za obe mesti, Radgono in Maribor: »Danes tu sem došli nemški listi — med njimi rudi dunajska »Zeit« se več ali manj obširno bavijo z zadnjo nemško tolažbo o plebiscitu, ki ima mejo Nemške Avstrije raztegniti preko Radgone in Maribora do Drave. Popolnega plebiscita za celotni mariborski okraj se Nemci seveda branijo. Glasovali naj bi samo Maribor in Radgona — torej pravcati unicum glasovanja, kakor si ga more izmisliti samo nemška duša. Istotako zavračajo misel, da bi se glasovanje Maribor strnilo s koroško cono A.«¹⁴⁴

A dokončno vprašanje pripadnosti Maribora je bilo rešeno 31. avgusta, ko je Vrhovni svet določil mejo med Avstrijo in Kraljevino SHS, kar je bilo potrjeno s podpisom senžermenske pogodbe 10. septembra 1919.¹⁴⁵

Področje Spodnje Štajerske, za katerega se je potegovala Kraljevina SHS, je bilo končno priznано kot del države južnih Slovanov.¹⁴⁶ Pa vendar je s pogodbo Kraljevina SHS prav tako zagotovila pravni položaj nemške manjšine in se zavezala, da jo bo povsem ščitila. S prej omenjeno slovenizacijo se tega ni v vsej meri držala. Po določitvi meje med republiko Avstrijo in Kraljevino SHS je na področju nekdanje Spodnje Štajerske še vedno ostalo med 15 in 30 tisoč Nemcev, ki niso skrivali želje, da bi se raje priključili k Avstriji in kasneje Tretjemu rajhu. To je politični položaj Štajerske med obema vojnama izrazito opredeljevalo.¹⁴⁷

Na razrešitev mariborskega vprašanja je *Marburger Zeitung* odreagirал čustveno. Pisali so o strahu, ki jih preveva ob taktikah slovenskega vodstva, cenzuri, in da se kot Nemci ne bodo »predali« in bodo Nemci tudi ostali. Zavzemali naj bi se za nemške šole za njihove otroke, lastna politična in nepolitična društva, svobodni tisk in enakopravnost pri dodelitvi služb.¹⁴⁸ *Marburger Zeitung* oziroma »Marburgerca« je oktobra 1919 prešel v last Mariborske tiskarne, ki ga je kupila skupaj s Kralikovo tiskarno.

142 Balkovec, *Prva slovenska vlada 1918–1921*, 89, 90.

143 Ibid.

144 »Plebiscit Maribor – Radgona?«, *Slovenski narod*, 31. 8. 1919, 3.

145 Matija Slavič, »Državni prevrat v mariborski oblasti«, v: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. Josip Mal (Ljubljana: Leonova družba, 1928), 256–63.

146 Gregor Jenuš, »Odzivi nemške etnične skupine na Slovenskem na razpad Avstro-Ogrske monarhije ter njena integracija v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev«, v: *Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države*, ur. Bojan Balkovec (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009), 314.

147 Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941«, *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006): 447.

148 »Die Freude in Marburg«, *Marburger Zeitung*, 7. 6. 1919, 3. »An unsere deutsche Leser«, *Marurger Zeitung*, 11. 9. 1919, 1.

Slovenizacija

Vladni komisar Vilko Pfeifer, ki se je tako že na samem začetku moral soočiti s tako krvavimi in silnimi dogodki, je po demonstracijah ugotovil, kako veliko mobilizacijsko moč je imel nemški del prebivalstva, ki se je skrival v vrstah uradništva, policije in učiteljstva, zato se je moral kar se da hitro, a premišljeno lotiti slovenizacije mesta.¹⁴⁹ V intervjuju z urednikom časnika *Male novice* je Pfeifer povedal, da je v Mariboru zaenkrat manjkalo dovolj sposobnih uradnikov, slovenskih tiskovin in drugih pisarniških pripomočkov, ki jih ni bilo mogoče dobiti, zato je občane prosil za potrpežljivost. »Imam velik načrt preustrojiti mestno upravo tako, da bo vse poslovanje enotno in centralizirano. / ... / Skušal bom vse urediti tako, da bo poslovanje bolj praktično in bo zahtevalo manj uradništva.«¹⁵⁰

Najprej se je lotil reorganizacije, oziroma slovenizacije davčnega in finančnega oddelka že pred tragičnimi mariborskimi dogodki, saj je želel zagotoviti pregled nad poslovanjem občine. Na davčnem uradu so tako nemudoma po prevzemu poslov odpustili finančnega koncipista Jožefa Steinbauerja, višja davčna upravitelja Karla Rudija in Alojzija Albrechta, davčnega upravitelja češke narodnosti Karola Dolezka, ki ga je časnik *Straža* označil, da je bil »znani nemški zagrizenec«,¹⁵¹ in davčnega upravitelja Antona Seemanna. Prav tako so bili odstavljene višji upravitelj in vodja 'davkarije' Karel Reicher in nadupravitelji Hugo Sparowitz, Oton Kordn, Hans Škoflek ter davčna upravitelja Rudolf Rauch in Franz Petovar. Za vodjo mariborske davčne službe je bil imenovan Ivan Knop, ki je do tedaj služboval kot davčni revizor v Gradcu in se je po prevratu zaradi izgube položaja v Republiki nemški Avstriji vrnil v Maribor.¹⁵²

Prav tako so se korenitih sprememb lotili na finančnem uradu, kjer je službo izgubil višji finančni svetnik Anton Koteschan, dr. Stadler, finančni tajnik dr. Richter Trummerin, finančni predikant dr. Günter Groß. Na mesta odstavljenih nemških uslužbencev pa so postavili slovenske predstavnike. Na mesto ravnatelja gospodarsko kemičnega preizkušališča je bil imenovan Henrik Mohorič, Anton Koser in dr. Pavel Valjavec pa sta bili imenovana na mesta finančnih tajnikov.¹⁵³

»Drugi val« zamenjav je sledil po mariborskih demonstracijah. Iz služb so namreč nemudoma odpustili občinske uradnike in učitelje, ki so se udeležili demonstracij. Po poročanju časnika *Marburger Zeitung* so med prvimi odpustili 18 občinskih uradnikov.¹⁵⁴ Vendar bi to naj bil po pisanju časnika *Maburger Zeitung* le začetek hujskaštva

149 Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920,« 255.

150 »Za napredek mesta Maribor,« *Male novice*, 9. 1. 1919, 1.

151 »Odstavljeni nemški davčni uradniki v Mariboru,« *Straža*, 7. 1. 1919, 2.

152 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 3 – Slovenci prevzamejo posle na mestnem magistratu dne 2. januarja 1919, beležka o predlaganih odpustih v mestni upravi, brez signature. »Abstammun der deutschen Beamten,« *Marburger Zeitung*, 1. 1. 1919, 3. »Absetzung deutscher Steuerbeamten,« *Marburger Zeitung*, 5. 1. 1919, 3. »Odstavljeni nemški davčni uradniki v Mariboru,« *Straža*, 7. 1. 1919, 2.

153 PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 3 – Slovenci prevzamejo posle na mestnem magistratu dne 2. januarja 1919, beležka o predlaganih odpustih v mestni upravi, brez signature. »Abstammun der deutschen Beamten,« *Marburger Zeitung*, 1. 1. 1919, 3. »Odpuščeni nemški uradniki,« *Straža*, 7. 1. 1919, 2.

154 »Entlassungen beim Stadtmagistrat,« *Marburger Zeitung*, 1. 2. 1919, 2.

in maščevanja slovenskih oblastnikov. Februarja 1919 je bil kot posebni odposlanec Poverjeništvu za uk in bogočastje poslan na Štajersko poslan Leopold Poljanec. Dobil je nalogo pregledati stanje na mariborskih ljudskih in meščanskih šolah ter sestaviti seznam osebja, ki ga je bilo zavoljo njegove 'narodne' oporečnosti potrebno odstaviti. V časniku *Maburger Zeitung* so zapisali, da je 24. februarja 1919 pod Polajnčevim predstvom potekal sestanek slovenskih šolnikov in politikov. Sestanek je imel namen preustrojiti mariborsko šolstvo. Sklenjeno je bilo, da bodo ljubljanski vladi predlagali, da se zamenja vse nemške učitelje mestnih šol in se jih nadomesti s slovenskimi. Odstavljene naj bi bile vse učiteljice in učitelji, ki so sodelovali v agitacijah proti državi SHS, posebno pa tisti, ki so se udeležili demonstracij 27. januarja 1919.¹⁵⁵

Slovenske oblasti so izkoristile 'krvave dogodke' v Mariboru in pričele z obsežno akcijo ugotavljanja pripadnosti mariborskega učiteljstva, ki je, kot je ugotavljal Ervin Dolenc, povzročila, da so v zgolj nekaj mesecih, še pred podpisom mirovne pogodbe, na Štajerskem odpustili 36 srednješolskih in 200 do 300 učiteljev na ljudskih in meščanskih šolah, kakor tudi učiteljev na srednjih šolah in gimnaziji. Odpuščanje učiteljev nemške narodnosti¹⁵⁶ je bilo formalno izpeljano na temelju odloka *Narodne vlade SHS v Ljubljani* z dne 16. decembra 1919, ki je določal, da so odslovili ve nameščence bivše avstrijske države, izvedeno pa je bilo postopoma.¹⁵⁷

Slovenizacije je bila deležna tudi mariborska policija. Časnik *Marburger Zeitung* se je nad odpuščanjem policijskega osebja posebno razburjal. Tako so zapisali, da so policijski inšpektor Florian Raab, policijski nadzornik Johann Puff, pazniki Josef Luschin, Franz Techt, Michael Deutschmann, Josef Sadler, Karl Drogenik, Viktor Urban, Johann Jerin, Josef Kalbammer, Johan Stauber in Johann Manoch bili odpuščeni brez navedbe razlogov. Menili so, da gre v primeru odpuščanja za povračilne ukrepe jugoslovanske oblasti.¹⁵⁸

Odstavljenemu nemškemu uradništvu se je z odpuščanjem prav gotovo godila krivica, a so glede na prevratne dogodke kljub vsemu Nemci morali biti pripravljeni, da se bo slovenska oblast lotila deavstrizacije javne uprave. Razumljivo je, da so se mnogi čez noč znašli v socialni stiski, saj zaradi izgube delovnega mesta niso prejemali dohodkov.¹⁵⁹ Za to socialno stisko slovensko občinsko vodstvo seveda ni imelo

155 »Maßnahmen gegen die deutschen Lehrkräfte,« *Marburger Zeitung*, 26. 2. 1919, 3.

156 Radoslav Knaflič je v časopisu *Učiteljski tovariš* 24. 1. 1919 glede slovenizacije javnega življenja in pomena vzpostavitve slovenske podobe za krepitev narodne zavesti zapisal. »/.../ Iztrebljanje nemškega jezika v obliki napisov in javnem življenju ter v obliki uničenja v narodnih šolah Jugoslavije je postalo prava potreba narodnega čiščenja.« – Radoslav Knaflič, »Delo našega učiteljstva za Jugoslovanstvo,« *Učiteljski tovariš*, 24. 1. 1919, 2.

O slovenizaciji mariborskega šolstva gl. Jenuš, *Mariborski Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, 250–72.

157 *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani*, 19. 12. 1918, 53. Ervin Dolenc, »Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji,« v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju/ Slowenische – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, ur. Dušan Nečak (Ljubljana 2004), 82. Franz Christian Weber, »Ausgewiesen und stellenlos. Zur Situation der repatriierten Lehren in der Steiermark 1918–1920,« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 85 (1994): 363.

158 »Entlassungen aus dem Polizeidienste,« *Marburger Zeitung*, 18. 2. 1919, 2. PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 162 – Ovoj Sejni spisi 1925, seja mestnega sveta MOM, 26. maj 1925, 3–5.

159 Štajerski deželni šolski svet (nem. *Steiermarkischer Landesschulrat*) si je po pričetku uvajanja šolske reforme na Spodnjem Štajerskem prizadeval, da bi tamkajšnjim odpuščenim učiteljem zagotovil zaposlitev v »nemško-avstrijskem« delu kronovine, kjer pa se je soočal s težavo, da vsem učiteljem zaposlitve niso mogli zagotoviti, saj se je za

posebno velikega posluha ali simpatij. Časnik *Straža* se je celo spraševal, zakaj nemško prebivalstvo ni zapustilo območja Spodnje Štajerske. »V Mariboru in okolici, pa tudi drugih mestih in trgih je še vse polno nemških in nemčurskih odstavljenih uradnikov, železničarjev in učiteljev itd. Kaj še iščejo ti ljudje pri nas, nam je res uganka. Ali nima vlada toliko moči, da bi jim pokazala pot čez mejo?«¹⁶⁰

Dr. Josip Leskovar, ki je Mestno občino Maribor vodil leta 1925, je na eni od sej mestnega sveta priznal, da je v obravnavanem letu slovensko politično vodstvo v zmagoslavju nad doseženo avtonomijo in osvoboditvijo izpod habsburškega jarma marsikateremu nemškemu uradniku storilo krivico.¹⁶¹ Vendar je potrebno poudariti, da je enako postopala tudi graška oblast. Celjski časnik *Deutsche Wacht* je tako februarja 1919 poročal o sporu med ljubljansko in graško vlado, saj je graška deželna vlada izdala odlok o zapiranju slovenskih prebivalcev v mestu. Odlok je opravičevala z recipročnostjo oziroma kot odgovor na postopanje slovenskih oblasti po dogodkih v Mariboru. Tako naj bi bil to edini možen način, da bi ohranila red in mir. Ljubljanska vlada je ostro protestirala, da okoliščin nikakor ni bilo možno primerjati in graška vlada ni imela nobenih razlogov za tovrstno postopanje. V kolikor ukrepa ne bi preklicali, naj bi bili prisiljeni ukrepe uvesti tudi proti nemškemu prebivalstvu v Ljubljani.¹⁶² Pomiritev narodnostnih odnosov med sprtima stranem spomladi 1919 žal ni bila na vidiku, saj je z napredujočo deavstizacijo oziroma slovenizacijo prihajalo vsakokratnih trenj in hude krvi. Eden takšnih primerov se je zgodil denimo tudi med vojaštvom.

‘Vojaška pobuna’ med vojaki slovenskih polkov: 23. julija 1919

Slovenske oblasti so že leta 1918 kot del Države SHS nato pa v Kraljevini SHS na slovenskem ozemlju pričele s prevzemanjem oblasti in slovenizacijo upravnega, sodnega in prosvetnega aparata. Ob tem je ustvarila iz slovenskih jeder avstro-ogrskih polkov tudi svojo vojsko, ki je obstajala od 29. oktobra 1918 do 1. februarja 1919, ko je z začetkom delovanja dravske divizijske oblasti prevzel poveljstvo srbski kraljevi general Krsta Smiljanič. Kljub temu so slovenski polki obstajali še do julija obravnavanega leta, ko so bili vključeni v skupno velikosrbsko armado. Že spomladi 1919 so začeli sprejemati v vojsko nekdanje aktivne oficirje, ki so jim vojaki, pa tudi javno mnenje, očitali nemškutarstvo ali vsaj narodno nezavednost.¹⁶³ Junija 1919 so se oficirji in podoficirji slovenskih polkov morali začeti učiti srbščino. S tem, ko so postali

---

skoraj tretjino zmanjšalo število šol. S podobnimi težavami so se srečevali tudi v drugih delih uprave. Mesta odpuščenih slovenskih uslužbencev so sicer polnili z repatriiranimi kadri, a mest ni bilo dovolj za vse.

Prim. Weber, »Ausgewiesen und stellenlos,« 367, 371, 374–78.

160 »Kaj še iščejo pri nas?,« *Straža*, 31. 3. 1919, 2.

161 PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 162 – Ovoj Sejni spisi 1925, seja mestnega sveta MOM, 26. maj 1925, 3–5.

162 »Konfinierung von Slowenen in Graz und von Deutschen in Laibach?,« *Deutsche Wacht*, 8. 3. 1919, 1.

163 Janez Švajncer, »Slovenska vojska 1918/1919 in upor julija 1919,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 58, št. 2. (1987): 153–56. Milan Ževart, »Vojaški upor v Mariboru in na Koroškem julija 1919,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 58, št. 2. (1987): 142, 143.

slovenski polki del velikosrbske vojaške organizacije, so se njihovi pripadniki morali odpovedati posebnostim slovenske vojske. Ukinjena je bila slovenska uniformiranost, ki je v veliki meri izenačila oficirje in podoficirje, odvzete pa so jim bile tudi materialne dobrine. V časih slovenske in hrvaške vojske je bila namreč uvedena posebna višja mezda za vojake na bojišču, kar je pomenilo, da so bili vojaki na položajih proti Avstriji in Madžarski bolje plačani kot vojaki v Ljubljani in drugod v zaledju. Ko so julija 1919 enote ob meji po zmagoviti ofenzivi postale del nove velikosrbske vojske, je bila njihova prednost ukinjena.¹⁶⁴

Ukinitev mezd oziroma dnevne plače naj bi bila po pisanju časnikov¹⁶⁵ le kaplja čez rob in povod za upor med vojaki slovenskih polkov v Mariboru in med pripadniki Mariborskega oziroma (od 15. julija) 47. pehotnega polka. V noči na 23. julij 1919 je tako izbruhnil organiziran upor.¹⁶⁶ »Bilo je v torek, dne 22. julija zvečer. Mesto je izgledalo kakor navadno. Na ulicah je šetalo občinstvo. Marsikomu se je dozdevalo nekaj nenavadnega, da je na ulici tako malo prostega vojaštva. Točno 10 minut pred 21. (9.) uro so počili v dragonski vojašnici trije strelji. In takoj nato je začelo pokati v magdalenskem predmestju, kakor da bi trčila dva sovražna polka skupaj. Drdrale so tudi strojnice. Slišal se je tudi 8 pokov ročnih granat. Pobuna se je zanesla tudi v topniško vojašnico.«¹⁶⁷

Začelo se je v konjeniškem polku in se je do večera razširilo na pripadnike topniškega in Tržaškega polka.¹⁶⁸ Upor je zajel približno 1500 vojakov, a je bil še isto noč okoli 3. ure zjutraj zatrt. V spopadu s kraljevini zvestimi enotami je prišlo do streljanja, v katerem je bilo ubitih šest upornikov,¹⁶⁹ več pa ranjenih in aretiranih, nekaj jih je po pričevanju časnikov tudi pobegnilo.¹⁷⁰ Upor je bil ponoči zatrt s strani pripadnikov karlovškega polka in policije. Generala Maistra v tem času ni bilo v Mariboru, a ko se je vrnil je na smrt obsodil glavna organizatorja Karla Toplaka in 21-letnega Adolfa Podkubovška. Upornik Jakob Turk je bil mladoleten in zato obsojen na 10 let ječe.¹⁷¹

Slovenski časniki niso povsem verjeli, da je razlog za upor zgolj v zmanjšanju plač. Zapisali so, da je bil upor politični spodbujen – na eni strani s strani »hujskačev in razširjevalcev boljševizma,« na drugi »naši stari neprijatelji Nemci in nemčurji« ali pa oboji skupaj.¹⁷² Upor je vsekakor pomenil izraz nasprotovanja monarhiji in rastočemu centralizmu nove države ter povojnega socialnega vrenja.

164 Ibid. Hartman, »Prevrat v Mariboru 1918/1919,« 221, 222.

165 »Kje je pravi vzrok mariborskih dogodkov,« *Jugoslavija*, 2. 8. 1919, 2.

166 PAM, fond Mestna občina Maribor, Aš. 138, 8. ovoj, spis 463, Vojaška pobuna dne 22. VII. 1919, 24. julij 1919.

167 »Pobuna mariborskega vojaštva,« *Male novice*, 31. 7. 1919, 1.

168 Matjaž Ravbar, »Maistrova eskadrilja: letalci v Mariboru v letih 1918 in 1919,« *Studia Historica Slovenica* 15, št. 3 (2015): 528.

169 »Izgredi v Mariboru in Varaždinu,« *Večerni list*, 26. 7. 1919, 1.

170 »Izgredi v Mariboru in Varaždinu,« *Naprej*, 28. 7. 1919, 1.

171 »Pobuna mariborskega vojaštva,« *Male novice*, 31. 7. 1919, 3.

172 »Kje je pravi vzrok mariborskih dogodkov,« *Jugoslavija*, 2. 8. 1919, 2. »Pobuna mariborskega vojaštva,« *Male novice*, 31. 7. 1919, 3.

Iz »Strasse« v »ulico«

Napetosti se v mestu niso pomirile vse do uradne razdelitve meja na Spodnjem Štajerskem 10. septembra s senžermensko pogodbo. Slovenizacija mesta pa je potekala počasneje, kot so pričakovale nove mestne oblasti. Kljub prizadevanjem vladnega komisarja Vilka Pfeiferja je v Mariboru živelo še veliko nemškega prebivalstva, vseh nemških uradnikov pa ni bilo mogoče zamenjati čez noč, saj usposobljenega slovenskega kadra ni bilo na voljo. Mestne oblasti v kratkem času tudi niso bile sposobne zamenjati vse dokumentacije, ki je bila natisnjena v nemškem in slovenskem jeziku.

Prav tako je mesto dajalo še vedno nemški vtis z nemško poimenovanimi ulicami, trgi, imeni trgovin in gostiln ipd. »Mi smo danes v jugoslovanskem mestu in tukaj nam res ni potreba več nemškega napisa«,¹⁷³ so opozarjali tudi v časniku *Mariborski delavec* januarja 1919.

V Mariboru je bila v Avstro-Ogrski veletrgovina večinoma v nemških rokah, nastanek nove države pa je za seboj potegnil tudi gospodarsko osamosvojitvev. Konec leta 1918 je Narodna vlada SHS sprejela novo odredbo in z njo postavila pod državno nadzorstvo vsa podjetja na svojem območju, katerih dohodki so odtekali v tujino, in vsa podjetja, za katera so domnevali, da se hočejo izogniti obdavčitvi na našem ozemlju. Posledica tega so bila nova predstavništva trgovinskih, industrijskih in državnih družb (če so imele svoj sedež v tujini) na Slovenskem in konkretno na ozemlju vlade SHS v Ljubljani (če so obratovale izključno na slovenskem ozemlju). Drugi, strožji ukrep je pomenila odredba ministrstva za trgovino in industrijo iz aprila 1919, s katero se je popisalo, sekvestriralo in likvidiralo vse premoženje, ki je pripadalo posameznikom, družbam ter podjetjem tujih držav.¹⁷⁴

S političnimi spremembami so gospodarske vezi mesta s središči nekdanje države bile prekinjene in v novi državi je predvojna trgovinska dejavnost pričela prepuščati vodilno mesto industriji. K temu so veliko pripomogle tudi elektrifikacija mesta,¹⁷⁵ lega ob Južni železnici ter državni meji in cenena delovna sila.¹⁷⁶

2. junija 1919 je potekala prva seja mestnega sosveta, ki ga je vodil Pfeifer, vanj pa so bili imenovani Franjo Rosina, Anton Turk, Josip Leskovar, Anton Jerovšek, Ferdo Leskovar, Leopold Barka, Ferdinand Vincetič, Franc Jarh in Vilko Weixl. Vilko Pfeifer je vse prosil za sodelovanje v dobrobit mesta in prebivalstva. Mestni svetniki so sprejemali proračun za tekoče leto, reševali stanovanjsko stisko, upravljali z občinskimi davki, določali cene za živila. Na prvi seji mestnega sosveta so spregovorili tudi o slovenskih uličnih zapisih v Mariboru. Določili so desetčlanski odbor, ki naj bi priskrbel

173 »Danes ponoči,« *Mariborski delavec*, 20. 1. 1919, 2.

174 Več o tem Marija Počivavšek, »Vloga Maribora v slovenski trgovini pred drugo svetovno vojno,« v: *Mesto in gospodarstvo: Mariborsko gospodarstvo v 19. in 20. stoletju*, ur. Željko Oset, Aleksandra Berberih Slana in Žarko Lazarevič (Maribor: Muzej narodne osvoboditve in Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010), 289–326.

175 Gregor Novak, »Mariborski župani in pot do uspešne elektrifikacije mesta,« *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019): 305, 306.

176 Dragan Potočnik, »Gospodarske razmere v Mariboru med svetovnimi vojnami,« v: *Mesto in gospodarstvo: Mariborsko gospodarstvo v 19. in 20. stoletju*, ur. Željko Oset, Aleksandra Berberih Slana in Žarko Lazarevič (Maribor: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010), 139–57.

nova ulična imena, pri čemer so morali upoštevati pravilno slovenščino, nova ulična imena pa so morala biti povezana z zgodovino Maribora in razvojem mesta.¹⁷⁷ 10. julija 1919 je Vilko Pfeifer objavil tudi javni razglas o predlaganih uličnih imenih, ki jih je predlagal odbor, pri čemer je opozoril, da je obveljal sklep, naj se ulic ne imenuje po še živečih politikih ter da se nagibajo k uveljavljanju že uveljavljenih splošnih imen v slovenščini, npr. Glavni trg, Frajska ulica ipd.¹⁷⁸

Že 1. avgusta 1919 je slovenska občinska uprava na 5. seji mestnega sosveta začela s poimenovanjem ulic in cest (kot ceste so štele le tiste, ki so vodile naravnost iz mesta). Na nemški videz ulic in trgov so časniki stalno opozarjali ter se spraševali, kako bo tak nemški videz vplival tudi na odločitve tujih izvidniških komisij oziroma antante.¹⁷⁹

Nekateri meščani so se na nemške table in napise spravili s silo ter jih uničevali, table so ponoči tudi izginjale s pojasnili, da v »jugoslovanskem mestu ni potrebe za nemške napise.«¹⁸⁰ Mariborski Nemci pa so bili prisiljeni, da so začeli spreminjati napise na svojih trgovinah, hotelih, kavarnah, gostilnah ipd.¹⁸¹ Ob preimenovanju nemških imen v slovenska je nastajalo veliko nesporazumov in napačnega slovenjenja germanizmov in sklanjanja: tako se je namesto čevljar pojavljal napis *čevlar*, *Gostilna pri zelenemu vrtu*, *Nakupovalnica suknjak obleke in ovče volne*, *Trgovina s knjige*, *Dvokolo na brodaj* ipd.¹⁸²

V Mariboru pa je že od leta 1908 delovalo Slovensko trgovsko in obrtno društvo, ki je po prevratu k vključitvi vse bolj pozivalo trgovce, obrtnike in industrijska podjetja v Mariboru. Jeseni v obravnavanem letu je organizacija priredila tudi slovenski trgovski tečaj, na katerem so udeležence poučevali o knjigovodstvu, korespondenci in računstvu, že naslednje leto pa so ustanovili slovensko dvorazredno trgovsko šolo v Mariboru, na od leta 1876 delujoči Gremijalni trgovski nadaljevalni šoli pa so postopoma začeli poučevati v slovenskem učnem jeziku.¹⁸³

Imena ulic in trgov so ostala v domeni novega mestnega vodstva.¹⁸⁴ Na seji

177 PAM, fond Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sosveta mariborske občine v letu 1919, Sejni zapisnik I. seje, 2. junij 1919, 1, 2.

178 »Ulična imena,« *Mariborski delavec*, 10. 7. 1919, 2.

179 »Vprašanje slovenskih napisov,« *Slovenski gospodar*, 24. 4. 1919, 3. »Na magistratu,« *Mariborski delavec*, 27. 4. 1919, 3.

180 »Danes ponoči,« *Mariborski delavec*, 20. 1. 1919, 2.

181 »Vprašanje slovenskih napisov,« *Slovenski gospodar*, 24. 4. 1919, 2. »Da se prav razumemo,« *Mariborski delavec*, 22. 5. 1919, 1.

182 »Slovenski napisi v Mariboru,« *Mariborski delavec*, 29. 6. 1919, 1. »Slovenski napisi,« *Mariborski delavec*, 19. 7. 1919, 3. »Že zopet slovenski napisi,« *Mariborski delavec*, 27. 7. 1919, 2.

183 Počivavšek, »Vloga Maribora v slovenski trgovini pred drugo svetovno vojno,« 308, 309.

184 Izhajajoč iz pregleda preimenovanj ulic je leta 1919 v Mariboru 6 ulic dobilo ime po zgodovinskih dogodkih, 75 uličnih imen označbo po oseh in 79 ulic ime po krajevnih imenih. Slednje je bilo posledica dejstva, da so krajevna imena po navadi označevala smer, v kateri je ulica ležala, in so s tem olajšala orientacijo v mestu. Prav tako ta imena zaradi ideoloških sprememb niso bila podvržena raznim nacionalnim polemikam in se posledično niso tako pogosto spreminjala. Po sprejetju slovenskih uličnih imen je mestna občina naročila nove ulične table, ki so bile enake velikosti in oblike kot nemške, vendar ne iz litine, ampak cinkove pločevine, na kateri sta bila vzbočena številka in napis. Dobava več kot 500 uličnih in 1700 hišnih tablic je potekala zelo počasi, dala pa je sklepati tudi na število hišnih posestnikov in poslopij v mestu. Zadnje hišne tablice so bile dokončane šele januarja 1920, zaradi česar je v mestu prihajalo do številnega negotovanja. – Anton Vončina, »Imena ulic v Mariboru,« *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 6 (1958): 25.

1. avgusta je Vilko Pfeifer imenoval posebno komisijo, ki naj bi odločala o njegovih predlogih za ulice,¹⁸⁵ pri trgovinskih imenih pa so preprosto odločili, da naj se preimenujejo v slovenska do 30. junija 1919.¹⁸⁶ Na V. seji v avgustu pa so ulice in ceste iz Herrengasse, Triestersrasse, Burggasse, Rathausplatz, Bismarckstrasse, Tegetthoffstrasse, Raisergasse, Dom Platz postale Gosposka ulica, Tržaška cesta, Slovenska ulica, Rotovž, Maistrova ulica, Aleksandrova cesta, Cankarjeva ulica, Slomškov trg ipd.¹⁸⁷ Dokončno preimenovanje ulic se je zaključilo 26. novembra 1919, ko je komisija dokončno preimenovala 160 ulic, cest in trgov.¹⁸⁸

Slika 1: Seznam starih in novih poimenovanj cest in ulic v Mariboru v zapisniku V. seje mestnega sosveta

Alte Quartier	Neue Quartier
Bismarckstrasse	Maistrova ulica
am Hauptplatz	Tržaška cesta
Herrengasse	Gosposka ulica
Katharinenstrasse	Slovenska ulica
Herrengasse	Gosposka ulica
Hauptplatz	Rotovž
Herrengasse	Slovenska ulica
Rathausstrasse	Tržaška cesta
Triesterstrasse	Tržaška cesta
Burggasse	Tržaška cesta
Hauptplatz	Rotovž
Katharinenplatz	Rotovž
Tegetthoffstrasse	Aleksandrova cesta
Burggasse	Gosposka ulica
Brandstrasse	Gosposka ulica
Pastorstrasse	Tržaška cesta
Herrengasse	Tržaška cesta
Edue Herrengasse	Tržaška cesta
Raisergasse	Tržaška cesta
Herrengasse	Tržaška cesta
Herrengasse	Tržaška cesta

Vir: PAM, fond Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, 1. 8. 1919, 26

185 PAM, fond Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, 1. avgust 1919, 19.

186 »Slovenski napisi v Mariboru,« *Stráža*, 30. 5. 1919, 2. Naredbe glede slovenskih napisov v Mariboru, *Slovenski narod*, 3. 6. 1919, 3. Gregor Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920),« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 942.

187 PAM, fond Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sosveta 1919, 1. avgust 1919, 26.

188 Vončina, »Imena ulic v Mariboru,« 50–58.

V Mariboru so v obravnavanem letu začeli ustanavljati tudi mnogotera slovenska društva, kot so šahovski klub, žensko društvo, podružnica slovenskega društva, tudi 1. slovenski športni klub Maribor, sredi leta so pred Italijani pobegli primorski Slovenci ustanovili pevsko društvo Jadran.¹⁸⁹ Tudi v gledališču na Slomškovem trgu se je začelo obdobje slovenskega poklicnega teatra. Prva uprizoritev v Slovenskem narodnem gledališču Maribor, ki pomeni tudi rojstni dan gledališča, je bila 27. septembra 1919, ko so izvedli dramo Josipa Jurčiča »Tugomer« v režiji Hinka Nučiča, prvega upravnika Slovenskega narodnega gledališča Maribor in prvega umetniškega vodje Drame. V obravnavanem letu je bila kulturna podoba Maribora dopolnjena tudi z glasbo, in sicer z osrednjo slovensko glasbeno institucijo v Mariboru, Glasbeno matico, iz vrst slovenskih železničarjev pa so ustanovili tudi Železničarsko glasbeno društvo Drava, ki je združevalo železničarske uradnike in delavce.¹⁹⁰ Razpustili so npr. mariborsko filharmonično društvo (Marburger philharmon. Verein), ker naj bi bil namen tega društva »nasprotovati namenom kraljestva SHS.«¹⁹¹

Pfeifer je nastopil tudi proti ponemčevanju slovenskih priimkov predvsem na –itsch in –egg in zahteval, da se uporablja slovenska pripona –ič in –ek.¹⁹²

Slovenizirati je bilo potrebno tudi izobraževalne ustanove. Pfeifer je predvideval poučevanje v slovenščini, odpuščanje nemških učiteljev, temu v nasprotju zaposlovanje slovenskih iz celotnega slovenskega območja in ustanavljanje novih, slovenskih šol. Predvideval je torej popolno reorganizacijo šol, ki naj bi predstavljale temelj za razvoj naroda, v pouk naj bi vključili tudi državljansko vzgojo, kar so pozdravili tudi slovenski časniki.¹⁹³

Slovenizacija šolstva je močno vplivala tudi na kulturni razvoj Slovencev v mestu. Ob koncu leta 1918 in v začetku 1919 se je s prevzemanjem šol ukvarjal Narodni svet. Novembra 1918 je Narodna vlada SHS izdala odlok, da morajo slovenski otroci obiskovati slovenske šole, le v krajih, kjer bilo nad 40 nemških otrok, so ostale nemške šole. Nemška realka je na primer v Mariboru ostala vse do leta 1924/1925. V začetku obravnavanega leta so Slovenci prevzeli nemško vinarsko in sadjarsko šolo. Ob prevratu so v Mariboru delovale tudi štiri deške in štiri dekliške osnovne šole ter deška in dve dekliški meščanski šoli. V začetku decembra 1919 so v Mariboru ustanovili tudi popolno slovensko gimnazijo.¹⁹⁴ Konec januarja 1919 je Srečko Lajnšič odpustil nemške člane okrajnega šolskega sveta in vanj imenoval prof. Ivana Vrežeta, Frana Žebota, ter odvetnike dr. Josipa Leskovarja, dr. Frana Rosino in dr. Karla Kodermana.¹⁹⁵ Aprila 1919 so šole zakonsko prevzeli slovenski učitelji.¹⁹⁶ Od prejšnjih je ostalo le malo

189 Hartman, »Prevrat v Mariboru 1918/1919,« 219.

190 Dragan Potočnik, »Kulturni utrip v Mariboru med svetovnima vojnama,« *Edinost in dialog* 73 (2018): 70.

191 PAM, fond Mestna občina Maribor, 19. ovoj, Predsedstveni spisi l. 1919, rez. št. 498/7, 1.

192 Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920,« 256.

193 *Straža* je na primer posebej poudarjala pomen vzgoje za razvoj jugoslovanske državne zavesti. – »Naše šolstvo v Mariboru,« *Straža*, 11. 7. 1919, 1, 2.

194 Lojze Penič, »Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919,« *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 1–2 (1979): 388, 389.

195 »Okrajni šolski svet v Mariboru – slovenski,« *Mariborski delavec*, 25. 1. 1919, 2.

196 Vladimir Bračič, »Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru,« v: *Maribor skozi stoletja. Razprave I*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor: Obzorja, 1991): 596–98.

učiteljev, ki se pred tem niso narodnostno izpostavljali. Njihov primki so pravzaprav kazali njihovo narodnostno poreklo, in sicer Kreinz, Lucheschitz, Klementsčitsch idr.¹⁹⁷ Sloveščina je bila kot učni jezik uvedena na vseh utrakvističnih srednjih šolah in učiteljških. Nemška manjšina je smela svoje lastne oddelke oblikovati le, če je dokazala, da je bilo v razredu vsaj 40 otrok nemške narodnosti.¹⁹⁸

Izzivi v preskrbi

Ob spreminjanju videza nemškega mesta v jugoslovanskega pa je imel mestni komisar Vilko Pfeifer še precej drugih načrtov. Vedel je, da je velika težava v mestu pomanjkanje hrane,¹⁹⁹ zato je želel čimprej začeti z izgradnjo tržnice, ki bi se nahajala na Glavnem trgu. Že v januarju so začeli z gradnjo po vzoru tržnic z Dunaja, obratovati pa je začela 28. januarja 1919.²⁰⁰ Pfeifer je hkrati ob pomoči nekaterih mariborskih obrtnikov določena živila poskušal prodajati tudi v Avstrijo in z izkupičkom kupiti nujno potrebne moko, mast, sladkor in mleko, iz Hrvaške in Slavonije pa še govedino in svinjino. Kljub njegovemu trudu je mesto v obravnavanem letu še vedno pestilo pomanjkanje, nad mestnega komisarja pa so leteli očitki, da glede prehrane ni storil popolnoma ničesar.²⁰¹

Stanovanjska stiska

Težavo je po prevratu predstavljala tudi stanovanjska stiska. Ne le, da so bila obstoječa stanovanja zanemarjena, zaradi česar je prihajalo do strahu pred nalezljivimi boleznimi, stanovanj je bilo hkrati tudi veliko premalo. S strani Narodne vlade v Ljubljani je bil Maribor ob mestnemu magistratu prideljen stanovanjski sosvet, v katerega so imenovali dr. Antona Jerovška, dr. Frana Lipolda in Frana Pajtlerja.²⁰² Naloga stanovanjskega sosveta je bila preverjati informacije o morebitnih praznih stanovanjih ali »nezadostno rabljenih«²⁰³ stanovanjih, ki so jih občani morali prijaviti, občina pa jih je lahko zasegla in podelila tistim, ki so jih potrebovali.²⁰³ O stanovanjski krizi je bilo govora že na prvi seji mestnega sosveta 2. junija 1919. Temo je začel sosvetnik Franc Jarh, ki je opozoril, da nekateri nemški uradniki še zmeraj posedujejo prazna stanovanja, medtem ko je veliko družin, ki so s Primorske pribežale v Maribor moralo svoj dom poiskati celo v železniških vozovih. Vilko Pfeifer mu je odgovoril, da je s stanovanjsko

197 Anton Vončina, »Maribor v letih 1918–1919,« *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 4, št. 2 (1956): 98.

198 Dragan Potočnik, »Kulturni utrip v Mariboru med svetovnima vojnama,« *Edinost in dialog* 73 (2018): 64.

199 »Za napredek mesta Maribor,« *Male novice*, 9. 1. 1919, 1.

200 »Errichtung einer Markthalle,« *Marburger Zeitung*, 10. 1. 1919, 3. »Maribor,« *Straža*, 7. 2. 1919, 3. »Mestna tržnica,« *Slovenski gospodar*, 16. 1. 1919, 3.

201 Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor 1919–1920,« 258.

202 »Naredba poverjeništvu za socialno skrbstvo,« *Uradni list deželne vlade za slovenijo*, 1. 2. 1919, 120.

203 »Stanovanjske težave,« *Slovenski gospodar*, 16. 1. 1919, 3. »Stanovanjska beda,« *Slovenec*, 24. 1. 1919, 7. »Pomanjkanje stanovanj,« *Mariborski delavec*, 14. 1. 1919, 1, 2.

stisko seznanjen in bo poskrbel, da bo na voljo dovolj stanovanj.²⁰⁴ Vendar konkretnih ukrepov niso sprejeli, stanovanjska kriza pa je iz dneva v dan naraščala²⁰⁵ in dosegla vrh v času velike gospodarske krize.²⁰⁶ Stanovanjska problematika je predstavljala težavo tako tudi pri drugih županovanjih praktično vse do druge svetovne vojne.²⁰⁷

Gospodarske razmere

V okviru gospodarskih težav, ki so bile posledica prve svetovne vojne, je bila tudi oskrba s premogom, ki je zagotavljal delovanje mariborske plinarne, grožnja pa je predstavljala tudi mestnemu vodovodu. Vilko Pfeifer je težavi s preskrbo premoga posvečal veliko pozornosti in mestu tudi poskušal priskrbeti dobavo. Problem je predstavljala Nemška Avstrija, ki je pogosto preprečila izvoz premoga preko meje. Pfeifer je to poskušal reševati tako, da je v tujino poslal državnega tajnika, ki je odpotoval na mesto zaplenjenih vagonov, ali pa je premog poskušal dobiti s strani Okrajnega glavarstva.²⁰⁸ Vendar pa je bila prav zaradi zaplomb in neprehodnosti čez mejo dobava neredna, kar je imelo precejšen vpliv na razsvetljavo ulic, delovanje plinarne, ki je bila začasno ustavljena, tako da so morali uporabo električnega toka dnevno omejevati. Slednje pa je posledično povzročilo še kopico novih težav, kot je delovanje tiskarne, mestnega kopališča, stavnih strojev ipd.²⁰⁹ Tako so v *Malih novicah* npr. ob ponovni dobavi premoga zapisali: »Da ima Maribor po dolgem času zopet luč, gre zasluga za blagor prebivalstva neumorno delujočemu vladnemu komisarju dr. Pfeiferju. Tudi naše liste bodo odslej lahko zopet stavili na stroj.«²¹⁰

Za reševanje težave s pomanjkanjem drobiža v mestu je Vilko Pfeifer predlagal izdajo vrednostnic. Pomanjkanje drobiža je močno prizadelo industrijski in trgovski promet, nekatere tovarne so svoje delavce morale izplačevati »tudi po listkih, kar povzroča med delavci precej nejevolje.«²¹¹ 30. avgusta so na seji občinskega sosveta po vzoru Zagreba sklenili izdati vrednostnice za 1 milijon kron v 20 in 10 vinarjih. Po načrtu Poverjeništvu deželne vlade za finance v Ljubljani je lahko vrednostnice izdajala le mestna blagajna po mestnem blagajniku, ki je moral s temi vrednostnicami postopati kot s katerimkoli drugim denarjem ter voditi dnevnik o izdanih in vnovčenih

204 PAM, fond Mestna občina Maribor, Zapisniki sej mestnega sosveta mariborske mestne občine v letu 1919, Sejni zapisnik I. seje, 2. junij 1919, 3, 4.

205 »Stanovanjska beda,« *Male novice*, 20. 9. 1919, 3.

206 David Hazemali, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt Krajnc, »Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931,« *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018): 175.

207 Darko Friš in Nina Gostenčnik. »Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941,« v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2018), 455, 456.

208 Antoličič, »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920,« 258, 259.

209 »V Mariboru vlada,« *Straža*, 10. 2. 1919, št. 11, 3. »Da je Maribor brez plina,« *Mariborski delavec*, 19. 2. 1919, 2. »Zopet imamo plin,« *Mariborski delavec*, 9. 4. 1919, 2. »Mestna plinarina,« *Mariborski delavec*, 29. 5. 1919, 3. »Razglas,« *Mariborski delavec*, 27. 3. 1919, 4. »Dnevne vesti: Mestna plinarina v Mariboru,« *Naprej*, 29. 11. 1919, 1.

210 »Maribor dobi luč!« *Male novice*, 4. 3. 1919, 1.

211 PAM, fond Mestna občina Maribor, Ovoj 9, Izdaja vrednostnic 1919, »Mesto Maribora izdaja vrednostnice po 10 in 20 vinarjev,« 13. september 1919, 1.

vrednostnicah. Vse vrednostnice so morale imeti tudi posebno, za ta namen ustvarjeno štampiljko.²¹² Nov »drobiž« ali »Pfeifergeld« je bil izdan konec decembra 1919. Kritje zanj je zagotovila Mestna občina, zato je bilo tudi opozorjeno, da je veljavnost omejena le na okolico Mestne občine Maribor in bo trajala le do 30. junija 1920, a se je ta rok na pobudo Magistrata podaljšal na december tega leta in kasneje do konca junija 1921, ko sta se na vrh mestne uprave že povzpela vladni komisar Ivan Poljanec (januar 1921–julij 1921) in nov mariborski župan Viktor Grčar (formalno od 25. julija 1921 naprej).²¹³

Namesto zaključka

Že 2. januarja je mariborska mestna uprava prešla v slovenske roke, kar je povzročilo v mestu precej nemira pri nemškem delu prebivalstva, za katerega se je dolga doba vladavine končala. Menjava mestnega komisariata, nacionalna vrenja, vojaški upor, slovenizacija mesta in novosti na področju gospodarstva so novemu vladnemu komisarju za Maribor, dr. Vilku Pfeiferju, povzročili precej dela in temeljnih odločitev za prihodnost mesta. Svoje delo je novi mariborski komisar opravljal zavzeto, trudil se je iskati trajne, a hitre rešitve za razmere, ki jih je povzročila prva svetovna vojna. V prvi vrsti se je ukvarjal s slovenizacijo in pri tem imel precej težav, saj se napetosti v mestu niso pomirile vse do uradne razdelitve meja na tedanjem Spodnjem Štajerskem 10. septembra s saintgermainsko pogodbo, ko je bilo področje Spodnje Štajerske, za katerega se je potegovala Kraljevina SHS, končno priznано kot del države južnih Slovanov. V slovenskem časopisju je bil Pfeifer deležen tako hvale kot tudi očitkov, a dejstvo je, da je mesto dobilo slovenska ulična imena, slovenska imena kavarn, tiskarn, prodajaln, slovenizirali so se uradi in šole. A prva svetovna vojna je pustila posledice, ki so zahtevale posebne kompetence. Mariborčani so se soočali s stanovanjsko stisko in s tem z neustrezno higieno, težavami s preskrbo hrane, neredno oskrbo s premogom ipd. Tako stanje je vsekakor vplivalo na moralno stanje občanov. Konec julija se je zgodil še vojaški upor, ki je bil posledica nezadostne opreme, obleke in obutve, ter zmanjšanje plače, čeprav so mnogi časniki poudarjali, da je razlog »prišel od zunaj« in da je bil upor politično spodbujen.

Vse te težave ob dodatnih političnih pritiskih so pripeljale do hitrega zaključka Pfeiferjevega komisariata.

---

212 PAM, fond Mestna občina Maribor, Ovoj 9, Izdaja vrednostnic 1919, Poverjenik ministrstva financ za Slovenijo in Istro v Ljubljani, »Tamuraadni razpis št. 5871/pr izdaja vrednostnic mesta Maribor,« 20. september 191, 1. PAM, fond Mestna občina Maribor, Ovoj 9, Izdaja vrednostnic 1919, Mestni komisar, »Tamuraadni razpis št. 5871/pr izdaja vrednostnic mesta Maribor, Maribor, 24. september 1919, 1, 2.

213 Dragan Potočnik, »Vladni Komisar Ivan Poljanec (1921),« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 949. Dragan Potočnik, »Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924),« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 961. »Ausgabe von Stadtgeld,« *Marburger Zeitung*, 18. 12. 1919, 2. »Unser städtisches Kleingeld,« *Marburger Zeitung*, 1. 7. 1920, 3. »Das Papiergeld des Stadtgemeinde gültig!,« *Marburger Zeitung*, 21. 1. 1920, 2. »Das städtisches Kleingeld bis 31. Dezember gültig,« *Marburger Zeitung*, 11. 7. 1920, 3.

Kljub prizadevanjem Vilka Pfeiferja za slovenizacijo oziroma brisanju nemških sledi²¹⁴ in nasploh izboljšanje mesta na področjih javne uprave, šolstva, kulture, društvenega življenja in gospodarstva se je njegov mandat že v začetku naslednjega leta zaključil, nadomestila pa sta ga najprej začasno Milan Mlakar, nato pa je kot novi vladni komisar nastopil pravnik in politik Josip Leskovar, ki se je novim izzivom naproti podal v letu 1920.²¹⁵

Viri in literatura

Arhivski viri

- PAM – Pokrajinski arhiv Maribor:
  - PAM, fond Mestna občina Maribor, *Sejni spisi, Zapisnik prevzema občinske uprave*.
  - PAM, fond Mestna občina Maribor, *Zapisniki sej mestnega sosveta 1919*.
  - PAM, fond Mestna občina Maribor, *Zbirka prevratni dogodki na Slovenskem Štajerskem (1887–1920)*.
- SI AS – Arhiv Republike Slovenije:
  - SI AS 60, Pokrajinska uprava za Slovenijo, Predsedstvo.
  - SI AS 1193, Lojze Ude.

Časopisje

- *Deutsche Wacht*, 1919.
- *Die Neue Zeitung*, 1919.
- *Grazer Tagblatt*, 1919.
- *Jugoslavija*, 1919.
- *Male novice*, 1919.
- *Marburger Zeitung*, 1919.
- *Pester Lloyd*, 1919.
- *Reichspost*, 1919.
- *Slovenec*, 1919.
- *Slovenski gospodar*, 1919.
- *Slovenski narod*, 1919.
- *Straža*, 1919.
- *Učiteljski tovariš*, 1919.
- *Večerni list*, 1919.
- *Wiener Allgemeine Zeitung*, 1919.

Literatura

- Antoličič, Gregor. »Dr. Vilko Pfeifer – prvi Slovenec na čelu mariborske občine po prevratu (1919–1920).« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 929–47.

---

214 Boštjan Zajšek, *Biti Nemec pomeni biti Luteran* (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2010), 58.

215 Darko Friš, »Dr. Josip Leskovar, vladni komisar za Maribor leta 1920,« v: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver (Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018): 254, 255.

- Antoličič, Gregor. »Dr. Vilko Pfeifer, vladni komisar za Maribor v letih 1919–1920.« V: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver, 240–68. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018.
- Balkovec, Bojan. *Prva slovenska vlada 1918–1921*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992.
- Baš, Franjo. *Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije*. Maribor: Documenta et studia historiae recentioris, 1989.
- Beer, Siegfried in Eduard G. Staudinger. »Grenzziehung per Analogie. Die Miles-Mission in der Steiermark im Jänner 1919. Eine Dokumentation.« V: *Als Mitteleuropa zerbrach. Zu den Folgen des Umbruchs in Österreich und Jugoslawien nach dem Ersten Weltkrieg*, ur. Stefan Karner in Gerald Schöpfer, 133–52. Graz: Leykam, 1990.
- Berberih-Slana, Aleksandra. »Uprava v Mariboru 1919–1929. Mestna občina.« *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006): 421–44.
- Bister, Feliks. *Majestät, es ist zu spät. Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat bis 1918* (Dunaj: Böhlau, 1995).
- Bister, Feliks. »Delovanje dr. Antona Korošca od Majniške deklaracije do 1. 12. 1918.« *Zgodovinski časopis*, št. 1 (1990): 73–90.
- Bračič, Vladimir. »Razvoj šolstva in drugih izobraževalnih dejavnosti v Mariboru.« V: *Maribor skozi stoletja. Razprave I*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec, 596–98. Maribor: Obzorja, 1991.
- Čuček, Filip. *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Dolenc, Ervin. »Deavstrizacija v politiki, upravi in kulturi v Sloveniji.« V: *Slovensko- avstrijski odnosi v 20. stoletju/ Slowenische – österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert*, ur. Dušan Nečak. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2004.
- Friš, Darko. »Dr. Josip Leskovar, vladni komisar za Maribor leta 1920.« V: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver, 270–95. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018.
- Friš, Darko in Nina Gostenčnik. »Dr. Alojzij Juvan, predsednik mestne občine Maribor v letih 1935–1941.« V: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver, 444–69. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča, 2018.
- Hartman, Bruno. »Prevrat v Mariboru 1918/1919.« *Studia Historica Slovenica* 2, št. 1 (2002): 179–227.
- Hazemali, David, Mateja Matjašič Friš, Ana Šela in Majda Schmidt Krajnc. »Med priložnostmi in pomanjkanjem: Maribor v času prvega županskega mandata dr. Alojzija Juvana, 1928–1931.« *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018): 159–80.
- Jenuš, Gregor. »Dr. Johann Schmiderer mariborski župan v letih 1902–1919.« V: *Mariborski župani 1850–1941. Snovalci sodobnega mesta ob Dravi: Mariborski župani 1850–1941*, ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš in Aleš Maver. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2018.
- Jenuš, Gregor. »General Rudolf Maister in izgubljene priložnosti Slovencev po veliki vojni.« Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2018, [Elektronski vir: http://arhiv.arhiv-spletisc.gov.si/si/delovna_podrocja/razstavna_dejavnost/arhivalija_meseca_november_2018/index.html#c17946].
- Jenuš, Gregor. »Krvavi ponedeljek v Mariboru ob obisku ameriške teritorialne komisije 27. januarja 1919?: (1. del).« *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 26 (2020): 48–51.
- Jenuš, Gregor. »Krvavi ponedeljek v Mariboru ob obisku ameriške teritorialne komisije 27. januarja 1919: (2. del).« *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin*, št. 26 (2020): 46–51.
- Jenuš, Gregor. »'Es gibt einen Meister über alle irdische Maister' Avstrijski odzivi na Maistrov prevzem oblasti v Mariboru in na Spodnjem Štajerskem v letih 1918–1919.« *Arhivi* 36, št. 2 (2013): 221–36.

- Jenuš, Gregor. »Odzivi nemške etnične skupine na Slovenskem na razpad Avstro-Ogrske monarhije ter njena integracija v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev.« V: *Jugoslavija v času: devetdeset let od nastanka prve jugoslovanske države*, ur. Bojan Balkovec, 299–315. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.
- Jenuš, Gregor. *Ko je Maribor postal slovenski. Iz zgodovine nemško-slovenskih odnosov v Mariboru od konca 19. stoletja in v prevratni dobi*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2011.
- Jenuš, Gregor. »Mariborski Nemci v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.« Doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, 2011.
- Jenuš, Gregor. »'Ljubi Bog, kako varovati, česar ni; saj vendar pri vseh koncih in krajih sili v Mariboru slovenski značaj na dan!' Johan Schmiderer – zadnji mariborski župan avstrijske dobe.« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 901–27.
- Jenuš, Gregor. »Slovenci in velika vojna (1914–1918). Slovenska razdvojenost med zvestobo cesarju in željo po narodni avtonomiji.« *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015): 301–20.
- Jenuš, Gregor. »Iskanje identitete – mariborsko politično življenje med obema vojnama.« *Studia Historica Slovenica* 14, št. 2–3 (2014): 395–416.
- Karner, Stefan. »Die untersteirische Frage 1918/19.« *Die Kärntner Landsmannschaft*, Zvezek 9–10 (2000): 56–63.
- Maister, Rudolf. »Prevzem mestne uprave v Mariboru dne 2. januarja.« *Kronika slovenskih mest* 1, št. 1 (1934): 227–31.
- Novak, Gregor. »Mariborski župani in pot do uspešne elektrifikacije mesta.« *Acta Histriae* 27, št. 2 (2019): 297–314.
- Penič, Lojze. »Konec avstrijske oblasti v Mariboru 1918–1919.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 15, št. 1–2 (1979): 384–90.
- Perovšek, Jurij. »Narodni svet in slovenska samoodločba leta 1918.« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 333–67.
- Perovšek, Jurij. »Nastanek Države Slovencev, Hrvatov in Srbov 29. oktobra 1918 in njen narodno-zgodovinski pomen.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019): 369–98.
- Počivavšek, Marija. »Vloga Maribora v slovenski trgovini pred drugo svetovno vojno.« V: *Mesto in gospodarstvo: Mariborsko gospodarstvo v 19. in 20. stoletju*, ur. Željko Oset, Aleksandra Berberih Slana in Žarko Lazarevič, 289–326. Maribor: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Potočnik, Dragan. »Gospodarske razmere v Mariboru med svetovnima vojnama.« V: *Mesto in gospodarstvo: Mariborsko gospodarstvo v 19. in 20. stoletju*, ur. Željko Oset, Aleksandra Berberih Slana in Žarko Lazarevič, 139–57. Maribor: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Potočnik, Dragan. »Vladni Komisar Ivan Poljanec (1921).« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 949–60.
- Potočnik, Dragan. »Mariborski župan Viktor Grčar (1921–1924).« *Studia Historica Slovenica* 17, št. 3 (2017): 961–88.
- Potočnik, Dragan. »Kulturni utrip v Mariboru med svetovnima vojnama.« *Edinost in dialog* 73 (2018): 61–78.
- Rahten, Andrej. *Po razpadu skupne države: slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba; Celovec: Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2020.
- Rahten, Andrej. »'Šampanjec in Gradcu in nemške demivierges' – ocena delovanja podpolkovnika Shermana Milesa na Štajerskem leta 1919.« *Studia Historica Slovenica* 19, št. 3 (2019): 781–813.
- Ratej, Mateja. »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941.« *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006): 445–66.
- Ravbar, Matjaž. »Maistrova eskadrilja: letalci v Mariboru v letih 1918 in 1919.« *Studia Historica Slovenica* 15, št. 3 (2015): 511–32.
- Ribnikar, Peter. *Sejni zapiski narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921: 1. del: od 1. nov. 1918 do 26. feb. 1919*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

- Senekovič, Ivan. »Sedemindvajseti januar 1919 v Mariboru.« *Kronika slovenskih mest* 3, št. 1 (1936): 110–14.
- Slavič, Matija. »Državni prevrat v mariborski oblasti.« V: *Slovinci v desetletju 1918–1928*, ur. Josip Mal, 215–69. Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Stavbar, Vlasta. *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906–1918)* (Maribor: Založba Pivec, 2017).
- Švajncer, Janez. »Slovenska vojska 1918/1919 in upor julija 1919.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 58, št. 2 (1987): 152–67.
- Ude, Lojze. »Boj za Maribor in štajersko Podravje leta 1918/19.« *Zgodovinski časopis* 15 (1961): 65–156.
- Vončina, Anton. »Imena ulic v Mariboru.« *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 6, št. 1 (1958): 21–35.
- Vončina, Anton. »Maribor v letih 1918–1919.« *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 4, št. 2 (1956): 94–98.
- Weber, Franz Christian. »Ausgewiesen und stellenlos. Zur Situation der repatriierten Lehreh in der Steiermark 1918–1920.« *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 85 (1994): 357–79.
- Zadavec, Mojca. »Mestna občina Mariborska 1919–1921.« *Diplomsko delo*, Univerza v Mariboru, 2011.
- Zajšek, Boštjan. »‘Raje pa hočemo nemško umreti, kakor laško ali slovansko trohneti’ – mariborski Nemci v letu 1918.« *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018): 419–66.
- Zajšek, Boštjan. *Biti Nemec pomeni biti Luteran*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2010.
- Ževart, Milan. »Vojaški upor v Mariboru in na Koroškem julija 1919.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 58, št. 2. (1987): 44–60.

Darko Friš, Gregor Jenuš, Ana Šela

**MARIBOR BETWEEN THE UPHEAVAL AND THE TREATY
OF SAINT-GERMAIN:
FREEDOM AT LAST: MARIBOR BELONGS TO YUGOSLAVIA!**

SUMMARY

The present article focuses on the key events in 1919 in Maribor, which changed the image of this city. Based on the existing relevant scientific literature, archival materials, and German as well as Slovenian newspapers from that period, it presents the time of the transition, when the city started exhibiting its Slovenian rather than German character. The changes began after World War I: as soon as in January, in the very beginning of the year, the last Maribor mayor from the Austrian period Johann Schmiderer was replaced by Vilko Pfeifer, whose activities would mark this city during the entire year under consideration. The Maribor Germans were not ready to come to terms with the replacement. Mass demonstrations – which have gone down in the people’s memory as “Bloody Sunday”, as shots were fired in the Glavni trg square

– followed on 27 January. The demonstrations represented the culmination of post-war national tensions between the Slovenian and the German population. The reason for them can be sought in the presence of the American delimitation commission in Lower Styria, which concluded that Maribor was a Slovenian city. At the Paris Peace Conference in May, the territorial commission then reached a decision that Maribor belongs to Slovenia – even without a plebiscite. Despite the result, 27 January remains known as one of the blackest moments in the history of Lower Styria and the city of Maribor in particular. Government Commissioner Vilko Pfeifer undertook the reorganisation or Slovenisation of the tax and financial departments even before the tragic events in the city, as he wanted to ensure the transparency of the municipality's operations. The foundation of numerous Slovenian societies began in the city, for example the first Slovenian sports club Maribor, the Jadran choral association, and the Drava railroad musical society. With the first performance in the Slovenian National Theatre Maribor, the era of the Slovenian professional theatre began as well. In the first half of the year under consideration, the outward appearance of the city still conveyed a German impression with its German names of streets, squares, shops and taverns, etc. One of the primary tasks of the new city council was, therefore, to replace the German names of streets, squares, shops, hotels, etc., with Slovenian ones.

As Slovenisation progressed, constant tensions and conflicts kept taking place. An example of this also occurred among the soldiers. During the night from 22 to 23 July 1919, an armed resistance of the Slovenian regiments in Maribor broke out among the members of the Maribor or the 47th Infantry Regiment. Judging from the newspaper reports, it was caused by the abolishment of wages or daily salaries. The uprising resulted in six dead as well as several wounded and later arrested insurgents. The rebellion was undoubtedly an expression of the opposition to the Monarchy, the increasing centralism of the new state, and the post-war social unrest.

Apart from changing the appearance of the city from German to Yugoslav, City Commissioner Vilko Pfeifer had many other plans, related in particular to the restoration of the city and appeasement of its inhabitants after World War I. Thus, he started planning the construction of a market in the Glavni trg square, modelled after the Viennese markets, as early as in January. Furthermore, he increased the supply of the city with the coal that ensured the operation of the Maribor gasworks, proposed that vouchers be released in order to address the issue of the shortage of change in the city, and faced the housing crisis. However, no concrete measures were adopted to address the latter issue, and consequently, the crisis kept increasing from day to day, only to culminate during the Great Depression. Despite Vilko Pfeifer's efforts to ensure the Slovenianisation of the city and overall improvements in the areas of public administration, education, culture, social life, and the economy, Pfeifer's term of office came to an end as early as in the beginning of the following year.